

Ünnepi készülődés

– Eszmecsere egy jelentős műfajról –

Ez év februárjában szerkesztőségünk bővített munkaülésein megvitatta az utóbbi években a folyóiratban közölt riportok és írói-szociográfiai kísérletek minőségi és műfajelméleti természetű kérdéseit. A szerkesztőségi gyűlésen részt vettek: Bajor Andor, Bartis Ferenc, Bálint András, Beke György, Bíró Béla, Bözödi György, Cseke Péter, Elekes Ferenc, Éltető József, Farkas Árpád, Gálfalvi György, Gúzs Imre, Hajdu Győző, Herédi Gusztáv, Jánosházy György, Katona Szabó István, Nagy Béla, Nagy Pál, Nemes László, Oltyán László, Panek Zoltán, Papp Ferenc, Székely János, Szépréti Lilla, Vári Attila, Veress Zoltán, Znorovszky Attila, Zsibói Béla.

Az alábbiakban közreadjuk Bajor Andor vitabevezetőjének, valamint az ezt követő vita anyagának rövidített szövegét.

A vita közvetlen célja az volt, hogy munkatársainkat, riportereinket a felszabadulás harmincadik évfordulója és a XI. pártkongresszus köszöntésére mozgósítsuk, hogy az Igaz Szó ezáltal is méltó módon ünnepelje az év két nagy társadalmi-politikai eseményét. (A szerk.)

BAJOR ANDOR:

Hagyományos szellemi restséggel fogadjuk mindég a divat-szavakat.

Ma már elképzelhetetlen a valamirevaló értelmi csuklógyakorlat, reggeli agytorna a „modell” szó dobálása nélkül.

Egyfolytában emlegetjük az *információt*, amelyről úgy informáltak bennünket, hogy robban; de ez nem meglepő, mert robban a népesség is, a kisállattenyésztés is, a világegyetemmel egyetemben.

Már csak a gondolkodó ember nem robban. És ez szerintem annak bizonyítéka, hogy idejében bárkát ácsolt magának, bevitt minden élő fogalomból egy hímet meg egy nőtényt, és a szóözön tetején békén úszik az új Ararát felé, amely nem más, mint *a pátriárkaság státus-szimbóluma...*

Talán az előbbi képet kissé nagyra méreteztem, de az ilyen kiterjedések felelnek meg *a modern ember értelmi struktúrájának.*

Mert ami nem hangos, az nincs; és ami nem rikít, az színtelen...

Én magam még jól emlékszem arra, amikor a szociológia tudományával cirkuszi zenekarok kizárásával foglalkoztunk.

Gusti szociológiai iskolája eredeti volt és a mi társadalmunk valóságos

igényeiből született. Venczel József fölmérései, tudományos módszeressége és erkölcsi szilárdsága olyan hagyományt jelent, amire valóban igazságokat építhetünk.

Sajnos, az a meggyőződésem, hogy a szociográfiai riport nem a valóságos hagyományainkból születik újjá.

A szociológia és szociográfia csak egy-egy divatszó, amelyet sürgősen tartalommal akarunk megtölteni.

Fogalmainkat sokak kapkodva cserélik ki turista-szavakra, hogy díszíthessék, korszerűsíthessék a szellem kirakatait.

Így váltják be tartalmas fogalmainkat a szerecsentőzsdén, ahol általában az aranyért üveggyöngyöt adnak cserébe.

Könnyen tagadjuk meg a hagyományt, ehhez mindig van érzékünk és önbizalmunk.

Emlékszem, milyen lelkesen vették tudomásul egyes szociológusok, hogy valójában nem lehetséges a szociológia. Csaknem olyan lelkesen, mint most, amikor kiderül, hogy szociológia nélkül nem ember az ember. Ugyanis az általuk túladott fogalmak a világban értékeseknek bizonyulnak, olyannyira, hogy átalakítva visszavásárolják őket: mert már színesek, fölfűzhetőek, nyakba akaszthatóak, mint a gyöngyök.

Ma az egész világon nagy keletje van a szociológiának. A kapitalista társadalmak, amelyek újabb fogalmaink szerint inkább fogyasztó társadalmak – mint árutertermelők! – tömegesen képezik a szociológusokat, művelik a szociográfiát.

Aki a strukturalizmust nem forgatja mint a kereplőt, hanem úgy tekinti, mint módszert a részek és az egész sajátos viszonyának vizsgálatában – a szociológia divatjában problémát keres. A fejlett árutertermelésnek valamiképpen szüksége van a szociológiára, amelyen mi évtizedekkel ezelőtt túladtunk. Múlhatatlanul fontos a modern kapitalizmus megszervezéséhez a társadalom mozgásának, még ki sem alakult törekvéseinek ismerete.

Kell a közvélemény fölméréséhez és láthatatlan, tehát alig bizonyítható irányításához. Mert még azt is föl kell tárnia, például az elnökválasztási küzdelemben a jelölt számára, hogy a lakosság hány százaléka szereti a halványkék árnyalatú fehér inget.

De nélkülözhetetlen az üzem megszervezésében is, a fogyasztás irányításában, a divat tervezésében és megvalósításában, szerepe van az igények mérésében, sőt – talán a kialakításukban is. A távoli szociológus tehát szakember, mégpedig manipulálható szakember, akinek közben szakmája is a manipulálás.

A másfajta egészből kiemelt rész a mi egészünkben már csak annak jelzése lehet, hogy lépést tartunk az idővel. Nem modernség, csak annak bizonyítványa. Egyébként a divat-szavak lényeg nélküli emlegetését se tartom egyébként.

A Mondo cane című film – ez a szociológiailag jól fölmért piacra készült alkotás – többek között egy elgondolkoztató részletet tartalmazott. Valahol él egy primitív törzs, a fehér emberek repülőtere közelében. A törzs tagjai kapcsolatot látnak a fehér emberek gazdagsága, hatalma és a repülőgépek érkezése között. Hogy az őket megillető és hatalmat hozó gépek leszállhassanak, repülőteret készítenek, és a közepére állítanak egy fából eszkabált repülőgépet.

Ha én a törzs tagja volnék (már ha van ilyen törzs), valószínűleg azt mondanám: repülőtér helyett inkább ültessük be a földet káposztával. Nincs kockázat, repülőgépet úgysem veszítünk, viszont helyette igenis nyerhetünk káposztát.

De közelítsem meg más oldalról a kérdést, formájában vigasztalóbb példázattal.

A harmincas években egy osztrák üdülőhelyen egy parasztház vendégszobáját kibérelti egy régiséggyűjtő. A macska altwien porcelántáliból issza a tejet. Összebarátkozik a macskával. Majd hazautazáskor megalkuszik a gazdával a macskára. Miután kifizeti a szokatlanul nagy összeget a macskáért, mellékesen kéri, hogy adják ráadásul a tálat is, mert a macska nyilván abból eszik a legszívesebben.

Mire a gazda azt válaszolja.

– Már hogy adnám oda a tálat, amikor miatta a tizedik macskánkat veszik meg?!

Ehhez a példázathoz azt fűzhetem hozzá, hogy néha mi is ilyen drágán vesszük a macskát. Mert tudjuk, mennyire értékes az altwien porcelán. Nekünk a múlt században, és pláne azelőtt nem volt porcelángyárunk.

Viszont voltak értékteremtő fazekasaink. Mindnyájan tudjuk-e vajon, milyen értékeket teremtettek a számunkra? Vajon tudjuk-e, például, milyen rendkívüli cserépkorsó-gyűjtemény van a Piatra Neamț-i múzeumban? Azt hiszem, az se mindig tudja, aki megnézi.

Mert itt van és nem a szecsenbörzén szereztük, hanem egy falusi pap – egész élete munkájával – gyűjtötte össze, ásatta ki.

Mégpedig – éppen Kukutyinból. Olvasmányaim szerint a régészek szerte a világon tudnak Kukutyinról, és mint ősi kultúrközpontot tartják számon, Kukutyinnak New Yorkban is híre van: ezek szerint akkor Kukutyin mégis valami...

Ugyanis sokan közülünk az idealizmus sajátos formájában szenvednek nemegyszer: létünk és értékünk csak annyiban valóság, amennyiben az a nyugati ember tudatában létezik.

Fájdalmas dolog volna a szociológia és szociográfia *kultuszát* nyugatról venni, amikor a Gusti-féle szociológiának az egész világon rangja volt, és amikor a mi nemzetiségi kultúránkban Venczel József – Gustival összefüggésben – valamikor kidolgozta a tudományos szociográfia módszereit.

És mindannyian ismertük Veres Péter, Erdei Ferenc tudományosan is megalapozott szociográfiai munkásságát, a keserűen föltárt külvárost Nagy István könyvében, sőt azt is tudjuk – ne tagadjuk le –, hogy Illyés szociográfiai fölméréseket is végzett. (Egyébként az a pszichológusnő, aki szakemberként részt vett a munkában, itt él Vásárhelyen.)

A kiesett éveket a szépirodalomban Sütő ugrotta át, folytatva a munkát, és az új valóság lényeges képét is hozzáadta. Lévén az eltanult szó jelentése szerep nélküli, egyebet nevezünk ki szociográfiának.

Nevezetesen az egykori irodalmi riportot. Egyes alkotók becsületsértésnek tartották régebben, ha az irodalmi jelzőt megtagadtuk beszámolójuktól. Most a szociográfia elvitatása idézi elő – a számomra érthetetlen – sértődést.

A szociográfiai riport irodalmunkban többé-kevésbé a vívmány-riportból származott. Ez a sajátos, előre megtervezett műfaj mindég megkereste a tárgy'hoz szükséges tényeket, lévén, hogy ezek létező valóságok. Egyetlen pontban vétett a bírósági esküforma ellen, amely tudomásom szerint így hangzik: nem hallgatok el semmit, és a teljes igazat mondom. De már a vívmány-riporter is tudta, hogy helytálló megállapításait számokkal is alá kell támasztania. Leírta hát, hány tehen van az istállóban és ezek mennyi tejet adnak. Megkereste a legjobb tehenet. Nagyon gyakran ez a tökéletesedett írásfajta vette föl a szociográfia nevét, miközben külsőleg a fogalomhoz alakult. Már közösségekről szólt, tájegységekről, foglalkozásokról, szellemi megnyilvánulásokról egy társadalmi egység összefüggéseiben. És érinti sorsunk kérdéseit is.

Igaz, tényeit csak a költött szóval tette kérdésessé, sőt nemegyszer talányossá.

Az irodalomnak ez az új messiási műfaja nem tett csodát és nem vérzett. Ezt el se várjuk egy műfajtól.

A beszámoló, amely egyszerre tartalmazott számokat, történelmi adatokat és jóízűséget, funkciót töltött be, de nem a szociográfiáét.

Inkább fölfedezésre adta a fejét, fölfedezett gyakran olyat is, amit már tudtunk, fölfedezte még egyszer Amerikát.

A szociográfus – illetve aki ilyen címszó alatt ír – valami olyasféle művet alkot, mint a Grant kapitány gyermekei. (Abban is van statisztika.) Elindul a szociográfus a harminchetedik hosszúsági körön, a szociográfia statisztikájának tenyérnyi vitorlájával. Kalandokba keveredik, reng a föld, vízzel telik meg a pampa, statisztikailag pontos vízmennyiséggel. De az elemi csapások, a földrengés, vihar és villám csak az új esztétikai kánonjog megszábotott keretei között működnek. Mint egy villanyégő, amelynek óra méri a fogyasztását.

Én a műfajon belül két típusú írást (helyesebben modellt!) vélek felismerni.

Az elsőnek azt a címet adnám: Grant kapitány titkolózó gyermekei. Az írók leírják Ausztráliát, és végig elhallgatják, hogy hajótörött atyjukat keresik. Találjuk ki, hogy tettek szert erre a szemérmességre.

A második komplikáltabb ennél. Annak azt a címet adnám, hogy Grant kapitány tökéletlen gyermekei. Ezek elindulnak az ismeretlenbe, és fogalmuk sincs, hogy atyjukat keresik, és az ő érdekében számlálják a kengurukat.

Ismétlem: mindezek riportok, a szociográfia divatos, de nem éppen a reális hagyományokhoz kapcsolódó címkéjével. És ezt a divat-kampányt (mert bárcsak szociográfiai írásokról lenne szó), a betű igen rangos művészei vállalják.

Beke György, ez a kiváló író, a mi Juliánus barátunk, bárhová indul, nagy illetékességgel vonatozik és sohasem kapni potyautazáson. Sőt az első meg látása után az én megbízólevelem is már a zsebében van.

Gálfalvi György, az elvekért (ti. a szocializmus elveiért) hadakozó író még elméletet is szolgáltat a szociográfiai rohamozáshoz, bár az elmélete nem egészen szerencsésen van összeollózva. Egyébként leginkább az ő módszere közelíti meg a szociográfiát.

Farkas Árpád költői passzust ad a rezort továbbhajtásához, kemény és képvillantó mondataiban nem tagadja meg szellemének démonát: ne is tagadja, csak instállok őt, hogy a leíró lírát ne higgye szociográfiának.

És a többiek is megérdemlik a bírálattól a jó szót, műfaji zavaruk ellenére.

A jó szót csak a rezort nem érdemli meg, mert hiába vonultat föl tehetséges alkotókat, sem a lényegismerő és mives Zsibói Bélából, sem a benső vívódással küzdő, balladásan fogalmazó Ferencz S. Istvánból eddig nem lett szociográfus.

De folytathatom a sort, mert az írásokat áthatja az írástudói becsület. Egy nyomdatechnikai kérdésre térnék csak ki: a riportok nagy része szakadozott, részleteiben csillagok közé ékelt, ami általában nem a jelentés sokrétűségéből, hanem a kép egységének hiányából adódik. Néhol az unalom is belopakodik, mint a mondatok céltalan görgésének következménye, mert olyan ez, mint egy kevésbé vonzó kugliparti, amelyben gyakran csak egy üveg sörré meg a játék.

Nem tudom, Beke György miért a szociográfia zászlajával tör itt előre,

amikor nemzetiségi kultúránkban méltán vívta ki a szellem és tudás nem kétséges rangját.

Nem akarom a témairól lebeszélni – többek között, és mellékesen azért sem –, mert úgysem lehetne. De ezenfelül: nyilván nem ő választja a témáit, hanem a témák választják őt, hogy írásain keresztül megszólaljanak.

Tehát nem a vitathatatlant vitatom, hanem a szerkesztőségi fölfogást, főként azért, mert egy világméretű járványban szenved.

Amikor a francia király újszülöttjének szorulása volt, az egész udvar aggódott vagy megjátszotta az aggodalmat. És amikor a kérdés a természet rendje szerint megoldódott, az udvar tapsolt, és másnap új divatszín jelent meg az udvaroncokon: egymással versengtek az ilyen színezésű ruhák varratásában. A szint egyébként caca dauphinnek hívták, és mindenki hordta, aki lépést tartott az udvar haladásával. Ahogy ma mondanák: státusszimbólum volt. Az efféle külsőségekre nincs szükségünk, mégha azok vonzóak is és a természet rendje által bizonyos körben megalapozottak. Ha megvan a tisztas ruhánk és elődeink emberre szabott világos hagyománya, ne utánozzuk a messzeségből jövő színeket. Mert nem mindég tudjuk, hogy azok esetleg a lét milyen pályájának mélyéből, egy szegény szenvedő kis dauphin miféle megnyilvánulásából erednek...

NAGY PÁL:

Helyesnek látom, hogy mindenekelőtt a szóban forgó fogalmak tisztázására pontosabb körülhatárolására törekszünk. Ugyanis a szociográfia műfaji értelmezését illetően nálunk – a közhasználatban – meglehetősen sok a zűrzavar.

Szociográfiának – szociografikus írásnak – nevezzük némelykor már azt a terjedelmesebb riportot is, amelyben néhány számadat vagy akármilyen felsorolás található. Meg aztán: irodalmi riportról beszélünk gyakorta, mikor az „irodalmi” jelző teljességgel felesleges – sőt félrevezető – ráadás. Mintha félnénk egyszerűen, jelzőmentesen nevéen nevezni a gyermeket. Az óvatkodó tétovázás, persze, nem egészen alaptalan. Irodalmi köztudatunkban kellemetlen emlékek tapadnak a riport szóhoz; többnyire az egykori sematikus termelési beszámolókkal, lakkozó ömlengésekkel – vagyis a rossz riportokkal – azonosítjuk. Az elnevezésnek nyilván nincs döntő jelentősége – mégsem árt több figyelmet fordítani az árnyalatokra.

A szociográfia fogalmának használata meg éppenséggel alapos megfontolást igényel. A szociográfia valójában nem is az irodalom, hanem a társadalomtudományok tartományában helyezkedik el. Szakszerűen kidolgozott elmélete, sajátos módszere van. Művelése inkább tudósi mint írói hozzáállást kíván. Mindez azonban egyáltalán nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az író (a riportter) szociografikus nézőpontból közelítse meg tárgyát s ilyen felütésben közvetítse mondanivalóját. De lássuk be végre: egy falusi művelődési otthon könyvtára olvasónaplójának kivonatolása nyomán még nem születik szociográfia. (Jó riport viszont egyetlen mélyreható odapillantásból is születhetik. Csak az a kérdés, hogy kinek a tolla hegyén?)

Romániai magyar irodalmunkban nagy hagyománya van a szociografikus valóságábrázolásnak. A két világháború között jelentkező népi írók (és nemcsak ők) írástudói felelősséggel vállalt korparancsnak, erkölcsi-politikai szükségyszerűségnek tekintették annak idején a társadalmi tények közvetlen felmutatását; gondoljunk csak – a közelben maradván – Bözödi György nagyszerű vállalkozásának eredményére, a Székely bánjára, vagy Nagy István ki-

tűnő, ma is sokat emlegetett munkájára, a Külvárosra. S tán nem tűnik sér-
tőnek, ha – még közelebbi példaként – Sütő András Anyám könnyű álmat
ígér című remek könyvét ugyancsak ide soroljuk, noha ezúttal igazán nem
beszélhetünk tudatos szociográfiai elgondolásról, a szó szűkebb értelmében.
(Miként Illyés Gyula klasszikus értékű műve, a Puszták népe is elsősorban
egy kivételes tehetséggel megáldott író-ember alkotása.) A mi tájainkon a leg-
jobb írók mindig kötelességüknek érezték, hogy a társadalmi állapotokról
– a tényekről – közvetlenül is beszéljenek.

A közelmúltbeli hagyománynak bizonyára komoly szerepe van abban,
hogy szociográfiai tájékozódásunk – amennyiben ilyesmiről egyáltalán szó
lehet – változatlanul falu-centrikus. Az volna tehát az elsődleges feladat,
hogy a jelenkori szocialista társadalom szerkezetének, jelenségeinek arányo-
sabb vizsgálatát tűzzük napirendre.

Hiányoznak vagy módfelett kezdetlegések a város, a modern városi élet-
forma vizsgálatára irányuló kísérletek. Úgy vélem, egy újonnan felépített
városnegyed, egy sokemeletes tömbház lakóinak élete bőséges anyagot kínál
ilyen szempontból, és semmiképpen sem látszik jelentéktelenebbnek, mint
akármelyik falusi kisközösség problematikája. Szociografikus megközelítést
igényel – többek között – a falu–város viszony alakulása is, az urbanizáció
megannyi izgalmas vonatkozása, a közösségi életmód fejlődésének számtalan
vetülete. Ilyenfajta felmérő munkára azonban ritkán vállalkozhatnak na-
pilap-riporterek. Legyünk őszinték: kevés olyan avatott tollforgató akad je-
lenleg nálunk, aki kellő szakmai hozzáértéssel és idővel rendelkezik a szo-
ciográfia művelésére. (Hogy a nélkülözhetetlen elhivatottsági érzést, szenve-
délyt ne is említsem!) Alkalmi kiszállásokon szerzett benyomásokra, futóla-
gosan odavetett jegyzetekre támaszkodva aligha lehetséges valamirevaló
szociográfiát írni.

A szociográfia ugyanis soha nem nélkülözheti a konkrét adatokat. Ezekből
vonhatók le sokatmondó, a jelenségek lényegére utaló következtetések. De
még a mi hétköznapi újságr riportjainkban is túlságosan sok a „lira”. A híg
és felesleges hordalék. Szociografikusnak mondott közleményeinkből ugyan-
csak hiányzik némelykor a meggyőző, szigorú tényyszerűség. Nem hiszem, hogy
a legtetszesebb publicisztikai fordulatok, a legszínesebb leírások valaha is
helyettesíthetnék a valóság alkati-szerkezeti mibenlétére vonatkozó adatokat,
számokat.

Mégsem mondhatunk le a szociográfiai kezdeményezések és vállalkozások
serkentő támogatásáról. Kérdés azonban – szerintem –, hogy egy olyan
arcélú szépirodalmi folyóiratban, mint az Igaz Szó, milyen arányok között
kell és lehet helyet biztosítani a szociográfiának? Vajon nem inkább a szo-
ciografikus társadalomábrázolásnak azt az írói gyakorlatát volna helyesebb
előtérbe helyezni, melyre nálunk legmagasabb szinten Nagy István, Sütő And-
rás, Méliusz József mutatott példát?

HERÉDI GUSZTÁV:

Minthogy nálunk a valóságirodalom jórészt riportirodalom, először erről a
műfajról szólnék. Kezdeném azzal, hogy (meglátásom szerint) nem nagy
a becsülete. Legalábbis irodalmi berkekben.

Valamiképp kialakult a vélekedés: aki riportot (ide sorolják a szocio-
gráfiát is) ír, azért teszi, mert nem futja az erejéből versre, novellára vagy
regényre. Vagy ha volna is az istenadtának néminemű képessége „igényesebb”
műfaj művelésére, nincs hozzá türelme; gyors és könnyű sikerre pályázik,

Balról jobbra: Hajdu Győző, Bajor Andor, Gúzs Imre, Székely János, Nagy Pál

amihez megfelelőbb út a riportírás. Végül, ha képessége s türelme is van s ennek ellenére riportot ír (az irodalomtörténet sok ilyen példát ismer), akkor már a beállítottsága körül hibádzik valami: túlságosan kötődik a valósághoz, ami megakadályozza a fölülelemelkedésben, vagy holmi küldetéstudat fűti, azonnali hatást iparkodik elérni, holott ez az újságírás dolga és nem az irodalomé.

Akár így, akár úgy, hiba van a kréta körül.

Nem véletlenül.

Világszerte a riport özönvíz-korát éljük. A mai információ-özön jórészt riport-özön. R riportokban tálalnak tudományos ismereteket és szólnak termelési folyamatokról, reportszerűen reprodukálják a gyilkosságokat, vonatrablásokat, képriportban mutatják be a súlytalanság állapotában élő úrhajósokat. A riport előntötte a sajtót, rádiót, a mozit és televíziót; a modern híradástechnika uralkodó műfajjá tette, s minél nagyobb az áradat, annál több szennyet sodor. Napjainkban gyakran halljuk a környezetvédelem riasztócsengőit: levegőszennyeződés, vízmérgezés. Tegyük hozzá: riportfertőzöttség. Amit a tengernek árt a ráterülő olaj, a folyónak a beleeresztett börgyári cserlé, a levegőnek a füstköd, ugyanazt teszi a kultúrával a riport-özön.

Erős szavak – jól tudom. Igazolásukra azonban – sajnos – sok a bizonyíték. Napról napra temérdek rossz riportot olvashatunk.

Miért, mi történik?

Napilapot szerkeszteni, rádióműsort összehozni nem könnyű dolog. Sok a sajátos és sürgős tennivaló. A riportot – mint mozgékony műfajt – gyakran igénybeveszik. Amolyan szerkesztőségi mindenés. Az ilyen riportoktól pedig

nem sok irodalmiság várható. Nem a szűkre szabott hely (vagy megírási idő) miatt, hanem a föladat jellegéből eredően. Ha egy munkatelep korszerű eljárásairól ír a riporter, nem kerülheti meg bizonyos gépek, módszerek szakmai leírását, számokat szükséges idéznie s mi tűrés-tagadás, mindez az olvasmányosság rovására megy. Mégis, így jó a riport, így tesz eleget rendeltetésének. És akkor lenne rossz, ha a szerző mindenáron elirodalmiasítaná.

Ebben a megközelítésben ellent kell mondanom azoknak, akik csupán kétféle riportot ismernek: jót vagy rosszat. Ez lapos szimplifikálás. Az elvárások, a rendeltetés és más tényezők mellőzéséből fakad. Nem vitatom, hogy vannak jó és rossz riportok, de mikor, hol, milyen esetben jó vagy rossz egy riport? Egyáltalán minek alapján döntünk? Alkalmazható-e például ugyanaz a mérce egy napilap kéthasábos kisriportjára és egy folyóiratban közölt (nyolcszor-tízszer akkora) nagyriportra? A különbség nem pusztán területi. Mennyiség és minőség szorosan összefügg; bizonyos kérdések kibontásához, írói erények megcsillogtatásához terület kell. De ezen túlmenően – amint az előbb már utaltam rá – fontos értékmérő a riport célja, megjelenési helye. Nem egy riport (de könyvkritika, vitairat is), amelyik célszerű, olvasmányos, érdekes (tehát a maga helyén jó) a napilapban – nincs mit keresen egy folyóiratban, évkönyvben, gyűjteményes kötetben, ahol más megírási módra, a kérdések sajátos megközelítésére van szükség a kiadvány jellege, olvasóinak igénye folytán. Minden a rendeltetéstől, az írást közlő sajtótermék arculatától, a bemutatott valóságtól függ. S nem utolsósorban a szerzőtől.

A baj ott kezdődik, amikor nem számolnak az imént jelzett tényezőkkel. Erre a tanácskozássra készülve újra átnéztem néhány idei és régebbi évkönyvünket, kalendáriumunkat, gyűjteményes kötetünket. Hogy mennyi mindenütt a riport (riportfertőzöttség!), s köztük a csapnivaló is! Ezek azonban nem illenek almanachba, kötetbe. Szerzőik (s még inkább szerkesztőik) nem számoltak azzal az egyszerű ténnyel, hogy míg az újság egyetlen napra szól, a kalendárium egész esztendőre. Ennek megfelelően alaposabb, elgondolkoztatóbb olvasmány kell az utóbbiba. Ezzel magyarázható, hogy egyik-másik szerző írását évek óta szívesen olvasom napilapban; e naptárakban viszont néhány bekezdés után csalódottan lapoztam tovább riportjukon. Meglepő, hogy e szerzők előtt mennyire nem tudatosult, mit művelnek. Napilapriportot írtak – évkönyvbe. Főleg az új létesítményekről, eredményekről írunk sok riportot. Külön megnevezést is kapott az idők során ez az írásféleség: vívmányriport. S minthogy vívmányról írva nem illik ünneprontónak lenni, bajokkal, okvetetlenkedő kérdésekkel előhozakodni – hát a riportok nagyobb fele problémamentes, nemritkán lakkozott is. Ezért a riport egyesek szemében a rózsaszínűség és a mellébeszélés műneme – tisztelet a kivételnek. Mert míg a festészetből, az irodalomból és a színpadról nagyjából sikerült száműzni a hurráoptimizmust, addig a riportírásban sajnos eléggé tartja hadállásait.

Mindezzel nem lejártni szándékozom a riportot, a riportereket. Magam ellen támadnék. Első riportom 1947-ben jelent meg, legutóbbi az Igaz Szó februári számában. De igenis bírálom azokat, akik visszaélnék a riport sokoldalúságával, rugalmasságával, elsilányítják s lejártnak a becsületét.

Támadok. A riport védelmében. Támadva védem ezt a hálás és sokra alkalmas műfajt. Védem, mert szükségünk van rá. Olvasóknak és íróknak, egész kultúránknak. Hiszen a leggyorsabban, a legközvetlenebbül képes tudósítani valóságunk örvendetes (de nem problémamentes) változásáról, életünk alakulásáról.

Mit hozott a riport-devalváció a szociográfia számára? Jót is, rosszat is. Ezen a tanácskozáson többen is igyekeztek meghatározni, hogy mi a szociográfia; nem bocsátkozom vitába. Csupán egy új fogalmat kockáztatnék meg:

határműfaj. Ha a különböző tudományágak érintkezésén elhelyezkedő „ötvenzé-
ményeket” előszeretettel nevezzük határtudománynak, akkor az irodalom és
a tudomány eljárásait, szemléletmódját, a tudós és író hozzáállását egyesítő
szociográfiát joggal nevezhetjük határműfajnak.

A szociográfia bizonyos fokig riport, de tudomány is, irodalom is, politika
is. Mindez pedig emeli értékét, növeli hitelét. Komoly műfaj. Súlyos műfaj.
Mindenképp a nehézfegyvernemhez tartozik.

Innen is ered a becsülete. Az olvasó igényli. Ezt igazolja – többek kö-
zött – az Igaz Szóban közzétett szociográfiai igényű írásokra szép számmal
érkezett olvasói reflexió.

De honnan származik a szociográfia iránt mutatkozó érdeklődés? Mikor
jön föl a szociográfia napja?

Kissé szólamos kifejezéssel: történelmi időkben. Amikor a változás, átala-
kulás jellemzi a korszakot.

Nálunk a két háború között – mint ismeretes – a kiváló Dimitrie Gusti
professzor és munkatársai eredeti szociológiai iskolát teremtettek, s az akkori
viszonyokhoz mérten széles körű társadalomkutatást végeztek. A parasztság
nyomorát, a kiáltó földtelenséget, a népbetegségek pusztítását mutatták be.

Gustiék tevékenysége a romániai magyar társadalomkutatásra is serken-
tően hatott. Venczel József, Vámszer Géza, László Dezső, Turnowsky Sán-
dor, Jordáky Lajos a Gustiék tapasztalataival fölverte folytatva azt a való-
ságföltáró munkát, amelyet még a múlt században és a XX. század elején
Gyarmathy Zsigáné, Bölöni Sándor, Aradi Viktor, Braun Róbert megkezdett.
E korszak máig is sugárzó remekműve a Kalotaszeg (Kós Károly), Az erdélyi
faluk és a nemzetiségi kérdés (Mikó Imre), a Székely bánja (Bözödi György),
vagy a Külváros (Nagy István).

„Nyugtalanító könyvek” – e cím alatt ismertették annak idején a népi
írók falukutató műveit a korabeli hazai lapok (Erdélyi Szemle, Erdélyi Fia-
talok). Találójelző. Épp ellentéte annak, amit egyesek várnak az irodalomtól.
Ezek a könyvek nem elandalítottak, hanem meggondolkoztattak, nem elaltat-
tak, hanem fölráztak nem nyújtottak kikapcsolódást, hanem ellenkezőleg,
bekapcsoltak egy áramlatba, egy világnézet vonzásába.

Kinek kell azonban az efféle irodalom? Hát éppen ez a kérdés. Mert
nyilvánvaló, hogy nem a szalonok társaságának, sem az operettek közönsé-
gének. És arra sem alkalmas, hogy zsúrhölgyek csevegéséhez témául szolgál-
jon. Kinek kell hát mégis? Kiket érdekel a történelem mozgása, a társadalom
alakulása? Kik várják, hogy az irodalom sajtómat és érdemlegeset mondjon
a valóság mozgásirányáról, jellegéről? Akik tanulni és látni akarnak, mé-
lyebben megismerni a világot s jobban eligazodni benne. És akik nem fél-
nek a nyers, kendőzetlen valóságbemutatástól, szembe mernek nézni (ha kell)
önmagukkal, hibáikkal is – legyenek a tények akármilyen könyörtelenek.
De főleg azok, akiknek megismerő óhaját s eligazodó szándékát a változtatás
szándéka sarkallja. A jobbítás, előrevivés igyekezete.

Ezért természetes, hogy a szociográfia csak akkor él (vagy éled újra)
igazán, ha van ilyen olvasóserege (majdnem azt írtam: hívőserege). Ha ugyanis
ez a határműfaj a kendőzetlenséget, a nem áttételességet (divatos kifejezéssel:
a non-fictiont) jelenti, akkor annak, aki műveli, látnia kell, hogy szükségel-
tetik-e ez a fajta ábrázolásmód és írói magatartás?

Ez az irodalom tehát fokozott mértékben az olvasó, a közönség dolga is.

A közönség után kérjünk rá az íróra is: ki műveli a szociográfiát?

Az ősszel alkalmam volt elbeszélgetni Újvidéken Zilahy Lajossal, s meg-
kérdeztem, mi a magyarázata annak, hogy ő, a Halálos tavasz vagy a Valamit

visz a víz szerzője egy időben foglalkozott a falukutató irodalommal, a népi írók fölvetette kérdésekkel, például a „kitűnőek iskolájának” létesítésével?

– Olyan volt a légkör – hangzott a válasz. – Ezek elől a kérdések elől nem lehetett kitérni. Velük foglalkozni akkor – magatartás dolga volt. Kiállítás...

Egyesek számára kiállítás volt, másoknak hivatás. Felelősségérzetből fakadt. Szociográfia akkor születik, amikor az író úgy érzi, nem írhat tovább a hagyományos módon költött eseményekről és személyekről, hanem közvetlenül kell ábrázolnia a valóságot. A szociográfia beleszólás az életbe, mondhatni cselekvés, politizálás, de írói eszközökkel, írói módon. Az eszköztárhoz pedig hozzátartozik a vaskos szókimondás. Nem véletlenül váltott ki egy időben olyan visszhangot. Gusti professzor és társai tevékenységét a polgári politikusok és a maradi sajtó egész rohamosztaga támadta. Horthy Magyarországon bíróság elé állítottak több szociográfust. De míg a hivatalosság támadott, a közönség soha nem tapasztalt rokonszenvvel támogatta egész tevékenységüket.

Ma már sokan nem is sejtik, mi mindent köszönhetünk az egykori falukutatásnak. Gustiék például nemcsak fölmérésekben, könyvekben, módszerek kidolgozásában hagytak ránk maradandót, hanem ők hozták létre a világszerte ismert bukaresti falumúzeumot is. De tudjuk-e, mit kapott nyelvünk a falukutatóktól? *Viharsarok, néma forradalom, egyke, nemzet alatti réteg, emberpiac, a Gyepsor népe* – mind-mind olyan fogalmak, amelyeket már jó ideje használunk, és sokan nem is sejtik, hogy e fogalmak egyike-másika valaha könyvek címe volt.

E nagy hatás érthető. Sajátos történelmi helyzetben író és olvasó szándéka találkozott a változtatni akarásban. Olyan sajátos kapcsolat alakult ki irodalom és közönsége között, amilyenre talán csak a francia enciklopédisták idején került sor.

Tegyük föl végül a számunkra legfontosabb kérdést: kell-e ma is a szociográfia? A választ annál őszintébben és becsületesebben kell keresni és megadni, minthogy ezen a területen sok a félreértés, elfogultság, ilyen vagy olyan irányú előítélet. Azok az idősebbek és középkorúak, akik ifjúságuk idején úgy „hallgatták” a szociográfiát, mint az Igét, ma is nagyra becsülik. De azok, akik kívül rekedtek vonzókörén, holmi nosztalgiát, infantilizmust látnak e rajongásban, vagy még rosszabbat: túlhaladott poporanista, narodnyik álláspontot. A fiatalok közül, akik olvasták például a Gusti-csoport régebbi fölméréseit, Geo Bogza néhány fiatalkori írását, Mikó Imre, Venczel József, Kós Károly ilyen jellegű könyvét, meglepetten fedeznek föl maguk számára egy letűnt világot, a többség azonban jóformán nem is tudja, mi a szociográfia. Pedig, ha egyéb érvet nem tudnék létjogosultsága mellett fölhozni, csupán azt, hogy voltak és vannak írók, akik művelik, és van közönség, amelyik olvassa, akkor is helye van irodalmunk napja alatt.

Azonban többről van szó.

Köztudomású, hogy a valóságirodalom ma világszerte népszerű. A non-fiction művek iránt nagy az érdeklődés; a közönség szomjazza az igazságot, s az életet híven, áttétel nélkül ábrázoló műveket igényli.

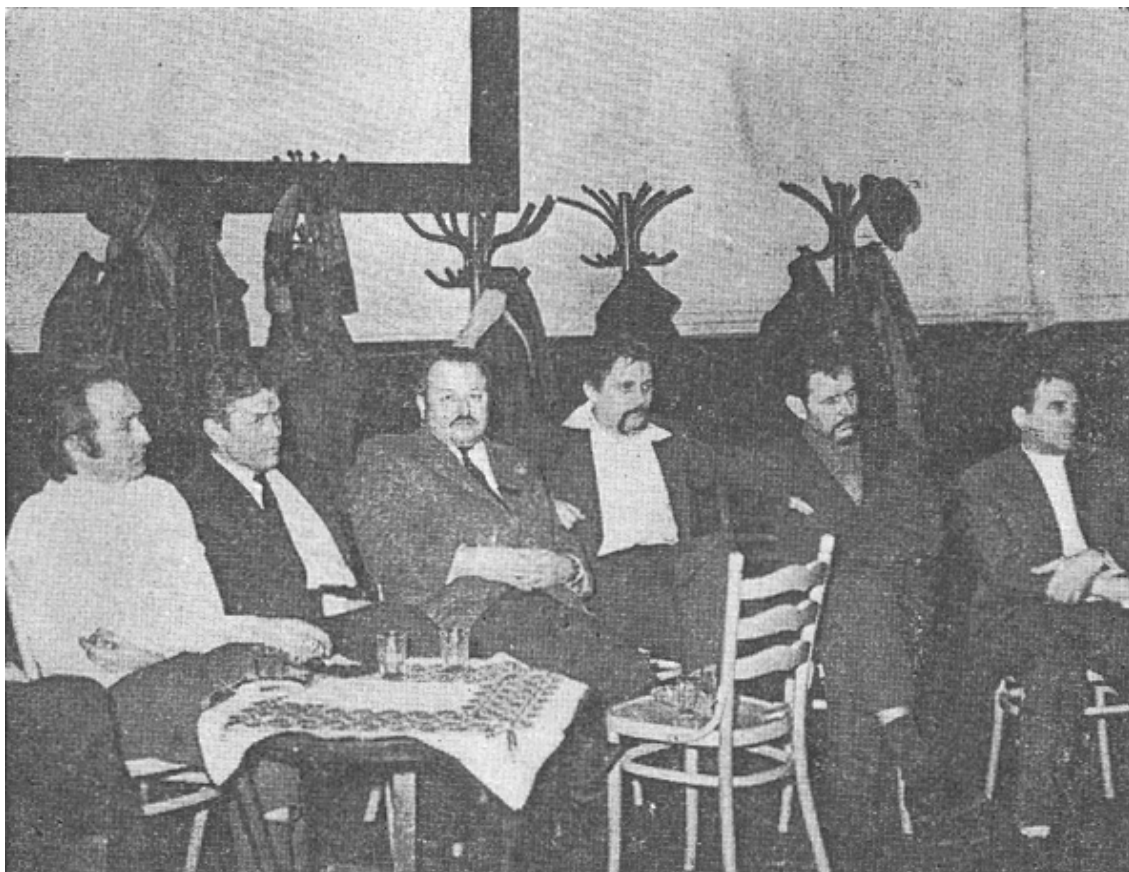
Nálunk sincs másképp. Ahogy előrehaladunk a szocialista építéssel, annál gazdagabb, sokrétűbb lesz az életünk. De – a harmincas évekkel ellentétben – ma sokat tudunk valóságunkról. Tudományos akadémiák és demográfiai bizottságok, területrendezési intézetek és statisztikai hivatalok tanulmányozzák életünk különböző vetületeit.

„Be van lőve” a terep – mondhatnók tűzér módra. Hol kutakodhat hát a szociográfus író? Mit keressen? És hogyan?

Válaszoljunk először az utolsó kérdésre. Úgy vélem, hogy a megdöbbenés, a fölrazás kora lejárt. S a „nyugtalanító könyvek” is. Aki ilyen hátsó szándékkal igyekezne nagy port fölverni, szenzációt kelteni, nem válna lármafává, legföljebb kormozó füstoszloppá. A kinyilatkoztatás, igehirdetés ideje, az író vátesz-szerepe is túlhaladott – van kipróbált vezetőnk, a kommunista párt.

Marad azonban az aprómunka. A tömeglélektan és a demográfia, az urbanisztika és statisztika művelői mellett bőségesen marad hely és eszköz a szociográfus számára is. Írói érzékenysége, emberismerete, sajátos látásmódja olyan jelzéseket vételezhet, amelyekre az orvos vagy közgazdász nem figyel föl. Különleges hozzáállása, az észleletek fölötti töprengése olyan következtetésekhez juttathatja, amelyek kívül esnek a demográfus, az ökológus kutatási körén.

Hadd szemléltessem ezt a demográfia helyzetével. A népszaporulattal, a sokat emlegetett egykével, a társadalom előregedésével régóta foglalkoznak a politikusok, orvosok, demográfusok, tanárok, statisztikusok. De egyik tudományág se mondta el ebben a tekintetben azt, amit Dimitrie Gusti, Henri Stahl, Kós Károly vagy Magyarországon Kodolányi János meglátott és papírra vetett. És mindenekelőtt az írók érdeme, hogy a kérdés évtizedeken át fölszínen maradt s átment a köztudatba. Pártunk és államunk ez irányú intézkedései fényesen igazolják a szociográfiai irodalom népessépolitikai elképzeléseit.

Bartis Ferenc, Herédi Gusztáv, Beke György, Gálfalvi György, Veress Zoltán, Jánosházy György

A szociográfia az önvizsgálat műfaja. S minél érettebb, őszintébb egy nép, nemzetiség, társadalmi osztály, annál komolyabban műveli a szociográfiát. Minket mind a gazdag hagyomány, mind az olvasóközönség örvendetes igénye, önmegismerő törekvése – erre kötelez.

Az Igaz Szó tanácskozása pedig erre emlékeztet.

BEKE GYÖRGY:

Nem hinném, hogy túl messzire jutunk, ha a Bajor Andor különben igen szellemes, kimunkált, művelt bevezetőjének a gondolatkörében folytatjuk a vitát. Nem hiszem ugyanis, hogy a romániai magyar valóságirodalom legfőbb problémája jelenleg: minek is nevezzük, szociográfiának-e, riportnak-e, vagy valami másnak. Bárcsak ez lenne már egyetlen eldöntendő kérdésünk! Addig talán az se baj, ha mindenki másnak hívja. Én riportnak szoktam nevezni ilyen jellegű írásaimat. Vagyis: a valóság közvetlen rajzolatának, ha úgy tetszik: társadalomrajznak. Emellett is maradok. Nemcsak Mikszáth Kálmán ismeretes jóslata csábít, hogy az elbeszélő irodalom hovatovább a riport felé fog közelíteni. Ebből talán csak annyi válik be, vagy már be is vált, hogy a nem fikciós, a nem kitalált, nem elképzelt, hanem minden adatában hiteles irodalom világszerte virágkorát éli, növekszik iránta az olvasóközönség érdeklődése, és ami nem mindig jár együtt az előbbivel, az irodalomkritika és az irodalomtörténet is egyre inkább megbecsüli, rangosnak tartja, a művészi alkotások rendjébe sorolja.

Ha jól értettem, Bajor Bandi barátom nehezményezi, hogy ez a mai romániai magyar valóságirodalom, szociográfia vagy riport sokszor nyugati divatokat utánoz. Egészen pontosan azt mondja: valamikor valakik kiátkozták a szociográfiát – és a szociológiát – mint tőlünk idegen műfajokat, most pedig egyesek azért hozzák vissza őket, mivel Nyugaton is nagy a becsületük. Jobb lett volna, ha Bajor Andor itt konkrétabb, jobban tapad a valósághoz, már csak azért is, mert a valóságirodalom műfajairól van szó. Valahogy árnyék-bokszolásnak éreztem az érvelését. Elhozhattam volna ide Mikó Imre kiváló kötetét, amelynek címe Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés, az bizony 1932-ben jelent meg Kolozsváron, a Kolozsborsán és a szomszédos községekben végzett szociográfiai kutatások eredményeit foglalja össze. Az erdélyi valóság és az erdélyi magyarság jövőkeresése sugallta ezt a munkát és társait. De talán még jobb lett volna elhívni ide, közénk, magát Mikó Imrét, hogy a hajdani Erdélyi Fialatok ilyen jellegű munkájáról beszéljen nekünk, nem éppen fiatal mai erdélyieknek. Vagy elhozhattam volna Nagy István kötetét, a Külvárost, Bözödi György könyvét, a Székely bánját. Bözödi György itt van személyesen, szóval bizonyíthatja az egykori valóságirodalom romániai fogantatását. De hát ha már szóba hozódott, én azért nem tartok elítélendőnek egy műfajt, mert ma Nyugaton is művelik. Vagy mert Nyugaton talán jobban művelik. Az ilyen földrajzi kizárólagosságot, úgy hiszem, Bajor Bandi sem értette komolyan. Éppen ő nem érthette komolyan. Nem baj az, ha Truman Capote a valóságirodalmat is műveli. Az a baj, ha mi nem műveljük olyan mélységben, olyan nyíltsággal, olyan hatásosan.

Még egyetlen vonatkozásban érinteném a műfaji vitát. Herédi Gusztáv barátom úgy érzi, hogy a riportot – ha úgy tetszik: a szociográfiát – romániai magyar irodalmunkban, vagy annak egyes köreibben, nem becsülik

eléggé, talán le is becsülik. Olyan vélekedések is elhangzanak, mondja, hogy csak az ír riportot, szociográfiát, aki nem tud verset vagy novellát írni. Én ugyan nem tapasztaltam ilyen lebecsülést, de még ha így lenne, akkor se keseregnék miatta. Az Igaz Szó egyik múltkori eszmecseréjén, 1972 novemberében, mikor a regényírók felelősségét, a regényírás időszerű kérdéseit vitattuk, hozzászólásomban, éppen a riport fontosságának tudatosításáért, Illyés Gyula szavait idéztem. Hadd ismételjem meg: „A riport éppen olyan értékes, izgalmas lehet, mint a szonett. Az olvasó számára legfeljebb az a különbség, hogy a riportot végig kell olvasnom, míg rájövök, hogy rossz, a rossz verset pedig a második sornál abbahagyhatom. (Mellékesen szólva: a szabadverssel is így vagyok, abból tizet is el kell olvasni egy költőtől, míg rádöbbenünk, hogy nem tehetséges.) Visszatérve a riportra: amit Móricz, Kosztolányi, Krúdy olyan magas színvonalon művelt, méltó irodalmi műfaj. Nincs lelkesítőbb dolog, mint a valóságot megírni, mint a tényekről beszámolni... Egyetlen műfajt sem becsülök le: szívesen írnék operettet, burleszket is, ha tudnék. A riportírást viszont magam is mindig műveltem, és talán írok is még riportot.”

Egyebet ebben a kérdésben én se mondhatok. Legfennebb a névsort romániai nevekkel egészíteném ki, az Alexandru Sahiáéval, a Geo Bogzáéval, a Sütő Andráséval, az Asztalos Istvánéval.

Talán megfigyelték: Illyés végig riportot emleget. Mi néha irodalmi riportnak nevezzük. Mintha ettől több lenne, igazabb lenne! Ha a riport egyszerű irodalmi műfaj, akkor minek a megkülönböztető jelző? Van irodalmi regény vagy irodalmi vígjáték? Tudom, tudom, annyi tákolmány jelent meg hosszú esztendőök során riportnak álcázva, hogy a szerzők, a szerkesztők különbséget akarnak tenni. De hát felszínes, semmitmondó riport, fél- vagy harmadriport bizonyosan ezután is igen sok fog megjelenni. Itt most az Igaz Szóban közölt valóságirodalomról beszélgetünk. És jogosan beszélhetünk, mivel ez a folyóirat, különösen 1971 óta, programszerűen pártfogolja az úgynevezett szociográfiai riportot Csak azért használom így, mert mások is ekképpen emlegetik. Valójában riportok ezek. Többségükben a riport legfőbb kritériuma alapján nevezhetjük annak őket. Vagyis igazmondásuk alapján. Mert szerintem így osztályozhatjuk a riportokat: igazmondó vagy csak a felületet borzoló, itt-ott igazmondó vagy egészében kispekulált írások. Az Igaz Szó becsületére legyen mondva, kérte, igényelte, s nagyjából közölte is a valósághoz hűséges irodalmat. Hiszem, hogy ezt teszi ezután is. Erre biztatja a kritika. Jó két évvel ezelőtt a párt központi elméleti folyóirata, a Lupta de clasă éppen az Igaz Szó és az Utunk ilyen közleményei alapján állapította meg, hogy a riport láthatóan kezdi megtalálni önmagát. Távlabbi tájról is felfigyeltek erre: „...egy havi irodalmi folyóirat egyetlen esztendő alatt 18 irodalmi szociográfiát közölt! Ez a líraisággal átfűtött tárgyszerűség, népszolgálat és ügyszeretet a romániai magyar irodalom egyik jellegzetes vonása” – írta a debreceni Alföld kritikusa.

Tapasztalatom szerint az olvasóközönség élénk érdeklődése kíséri a társadalmi és nemzetiségi életünk különböző vetületeivel foglalkozó riportjainkat.

Tartozunk az igazságnak azzal, hogy szóljunk itt a romániai magyar riport történetének egyik, szerintem fontos mozzanatáról, az Ifjúmunkás 1968-ban lefolyt riport-vitájáról. Noha a szerkesztőség, ígérete ellenére, a vita tanulságait soha nem összegezte, úgy találom, hogy szükséges és hasznos volt. Gátakat szakított fel, lehetőségeket és feladatokat tudatosított. Valójában egy nyugtalan, friss szellemű újabb nemzedék kért számon sok mindent az egy

nemzedékkal öregebbektől. S mivel a következő nemzedékkal mindig a jövő kérdez, sokan szükségesnek tartottuk feleletet adni, legjobb meggyőződésünk szerint. A magam számára emlékezetes marad ez a vita, mert önvizsgálathoz segített hozzá. Megtanultam, hogy a jövőt nem a körülmények, a mentegőtözések érdeklik, nem a gyáva kibúvók, hanem az, amit megírunk a magunk világáról, a magunk véleményéből, a magunk lelkéből.

A riport számára nincs más mérce, másféle engedmény vagy mentség.

Móricz Zsigmond nem egy riportját maga az író később novellái közé vette fel a köteteibe. Vagyis: amit riporterként meglátott, azt prózaíróként is vállalta. Jó mérceje ez a riport valóságosságának. Vagyis: amit mondjuk húsz évvel ezelőtt riportba írtak, az egybecseng-e az akkori időkről szóló mai regénnyel, novellával vagy dokumentumokkal? (A többes szám első személyt ez esetben nem vállalhatom, mivel akkoriban éppen nem riportter voltam, hanem száználmas riportthós lehettem volna, ha valakinek kedve, ereje van, hogy riportot írjon olyasmiről, amit Sütő András ma oly őszintén foglalt bele az Anyám könnyű álmot ígérbe.) Ez juttatja eszembe: a mezőségi életről, a nemzetiségi sorsról vajon milyen riportokat írtak húsz évvel ezelőtt? Összemerhetők-e Sütő remekével? Vagy a hajdani parasztriportok a Szabó Gyula-faluképeivel?

Egyik-másik szerkesztőségben, tudtommal, osztályozzák a riportokat. A jövő azonban csak ezt az osztályzatot ismeri: az élet igazságát, a művészet igazságát.

Visszatérve: az Ifjómunkás akkoriban nemcsak a riportról szóló őszinte vitának adott teret, hanem jó, igazmondó, emlékezetes riportoknak is. Az utóbbi időben rövidebb anyagokat közöl, így mintha csak jelzésekre volna helye. (Azért most is kivételt jelentenek például Domokos Eszter figyelemreméltó, az élet drámaibb oldalait megkereső riportjai!) Egy ilyen jelzés, amelyre felkaptam a fejemet: Váradi István jelentkezése Vaslui megyéből. Nyomban eszembe jut, hogy mennyire hiányzik a romániai magyarság önismeretéből a Moldvában élő magyar orvosok, mérnökök sokasága, életük, problémáik. Íme, egy riporttéma, amit szívesen elvállalok. Hogy kit hová helyeznek az egyetem elvégzése után, abba a riportternek nem lehet beleszólása. Szakmai probléma, nem a közvéleményé. De vajon nem reánk tartozik-e az, hogy ezek a falusi értelmiségiek megmaradnak-e a szellem, az értelem embereinek, vagy elrusztikusodnak (persze, másutt is el lehet rusztikusodni), megőrződik-e velük az éltető szellemi kapcsolat? És ez csak egyetlen „újabb téma” társadalmi, nemzetiségi életünkben. Hajdanán a riportterek „szenzációt vadásztak”, ez éltette a riportot, különösen a napilapok riportjait. Mai életünk újdonságait nem a szenzációkeltés kedvéért, hanem józan önbecsülésünk, jövőkeresésünk, önismeretünk jegyében, elmulaszthatatlan felelősségünk jogán kell megkeresnünk.

Ilyen riportok előtt nyitott az olvasói lélek.

Ez az érdeklődés „védelmezi” a riporttert esetleges áskálódások, „fúrások” és hasonlók ellen. Hiszen pellengérré állított riportthóseink ma sem éppen szenvelgő széplelkek vagy önkínzó szektások. Visszaütnek, ha tehetik. De ha a riporttert védelmezi is a társadalmi nyilvánosság, a riport hősét már nem mindig. Még a riportteri toll is gyalgó erre.

Pártos felelősségünk nevében kérünk több hitelt a különböző szerkesztőségekben dolgozó szerkesztő elvtársainktól a golyóstollunknak. Hitelt kérünk, de nem egyszerű „becsszóra” való elfogadását annak, amit tisztünk és kedvünk szerint felbúvárlunk. A hamisító tollat illesse nyilvános megvetés!

Nagy Béla, Bíró Béla, Cseke Péter, Zsibói Béla, Éltető József

Nincs nagyobb bűn a toll ellen, mint a hamisítás. De ha én legyaloglok valamit (a magam példájára hivatkozom), ha a „terepen” összegyűjtöm az adatokat valamiről, és azért kész vagyok a fejemmel felelni, jöjjenek velem vagy utánam oda, a terepre, de ne toljanak elém tíz-tizenöt évvel ezelőtti kimutatásokat, hogy íme, ez a valóság, nem az, amit maga, kedves riporter, elénk tált. Ha a riport nem az újat tárja fel a társadalom életében, a szocialista építés kiteljesítésében, a nemzetiség sorsában, akkor értelmetlenné, repedt csuporrá válik, amely távolról talán még ivóeszköznek mutat, de szomjas marad, ki inni próbál belőle.

Öt és fél esztendővel ezelőtt, az Ifjúnunkás soha össze nem foglalt vitájában hozzászólásomat munka közben tudatosodott riport-eszményemmel fejeztem be. Ez nem változott azóta sem. Hadd ismételjem meg, a magam számára is: „A hivatás törvénye lenne ez: hogy a riporter gyalogoljon minél többet – és a gyaloglás nem okvetlenül cipőtalp szaggatás, sokkal inkább »társadalmi gyaloglás« értendő rajta –, gyalogoljon akkor is, ha ez nem is mindig kellemes és jó, gyaloglása közben pedig legyen nagyon kíváncsi, makacs fölfedező és nagyon hallgasson a szívére, lelkére. Megtanultam, hogy a riport bátorság és gyötrellem, a sorskérdések bátorsága és gyötrelme, hűség és művészet is, csak azt nem tudom, milyen kell hogy legyen egy jó riport. Móricz Zsigmond, az örök gyalogló, ma talán így felelne: olyan, fiam, amelyik nem is a riorthósnek fontosabb, hanem a riporter számára életkérdés. A többi mind mellékes.”

VERESS ZOLTÁN:

Elhangzott itt az igazság feltárásának az igénye a szociográfiai riporttal vagy „minek nevezzük”-kel kapcsolatban. Nos, talán mindegy, hogy minek nevezzük, az igazság feltárásának feladatát azonban nem sajátíthatjuk ki számára. Úgy látszik, az igazság-igény egyidős az irodalommal, s ebben a vonatkozásban figyelemre méltónak tartom az európai irodalom első és mindjárt legnagyobb alkotása, az Iliász számos tárgyi, ellenőrizhető igazságának a példáját – nem szólva itt most a mű mélységes emberi, költői igazságáról.

Mint tudjuk, a múlt században Homérosz állításait egyetemesen mesének minősítették, s egyedül egy naiv, autodidakta kereskedő, Heinrich Schliemann hitt benne, hogy Homérosz igazságai (az Iliász költőjéről beszélek) nemcsak költői, hanem hogy úgy mondjam „riporteri” igazságok is. Elment tehát megkeresni Tróját, semmi másra nem támaszkodva, mint Homérosz leírásaira. S mit ad isten: ott, ahol az Iliász helyrajzi részletei szerint a Hellészpontosz partján egy olyan domb áll, amelynek oldalából két bővizű patak fut a tengerbe, Schliemann megpiszkálta a földet, s megtalálta Priamosz várát.

Miért hoztam szóba ezt a kis epizódot, ezt a felmérhetetlen tudománytörténeti jelentőségű ténytet? Szerettem volna felhívni a figyelmet arra, hogy minden irodalmi művel szemben támasztott alapvető igényünk az igazság igénye, jöllehet ez nem mindig vonatkozik a tárgyi részletekre (egy, a Mars bolygón játszódó tudományos-fantasztikus regénynek is meg lehet a maga művészi igazsága, anélkül, hogy a tárgyi igazságot, illetve mondjuk inkább hitelességet, szigorúan elvárnók tőle) –, s ezt az igényt az európai irodalom már legelső alkotásával egészen magas szinten kielégítette. Szeretném hinni, hogy nem is létezhetik olyan műalkotásnak nevezhető „képződmény” az irodalomban, mely nem tartalmaz valami fontos, hasznosítható igazságot.

Hogy visszakanyarodjak témánkhoz, a szociográfiai riportázshoz, úgy gondolom, az egyes műfajok között a bennük kifejezett igazság hasznosíthatóságának mikéntje, a hatás közvetlenségének foka alapján lehetne nem rangsort, még kevésbé értékrendet, hanem csak egyszerűen sorrendet felállítani – olyasfajta sorrendet, mint a szivárvány színeinek egymásutánja. Itt a lírai költészettől a szépprózán és a drámán át a szociográfiai riportig vagy csak a még irodalminak nevezhető „szimpla” riportig a műfaj-sor rendezőelve az, hogy az egyes műfajok művelői mennyire közvetlen hatásra számítanak. Nyilvánvaló, hogy a költészet általában inkább a lelket építi, és így fejt ki valóságalkító hatását (tehát mintegy a belső, szubjektív valóságot formálja, és a külső, objektív valóságra ezen a közvetett módon hat), a riport viszont, mely a valóság-alkítás közvetlen szándékával – s ebből következően sokszor csak napi érvényességgel – íródik, éppen az ellenkező pólust jelenti. Természetesen e két pólus között az átmenetek hosszú kromatikus skálája található, s meglehetősen önkényesség kell hozzá, hogy e skálán két pontot megjelöljünk, s azt mondjuk, hogy a közéjük eső részt nevezzük szociográfiai riportnak. (Nem szólva arról, hogy az irodalom gyakorlatában nem ritkák az olyan „rendhagyó esetek” sem, mint a közvetlen cselekvésre mozgósító vers vagy az olyan riport, mely inkább a lelket építi, s nem a valóság azonnali megváltoztatására serkent.)

De nemcsak a többi irodalmi műfajjal fonódik össze ilyen nehezen elválaszthatóan a szociográfiai riportázás. Kromatikus skálánknak azon a szakaszán, ahol tudjuk, hogy ott a tárgyalt műfaj, anélkül, hogy határait egy-egy ponttal megjelölhetnők – azon a szakaszán egy egészen más, nem irodalmi műfaj kapcsolódik be a fent mondott műfaj-sorba, illetve legalábbis érintkezik

vele: a szociológiai tanulmány. Itt vizsgált műfajunk tehát nemcsak a költészet s nemcsak a napilap-riport irányában mosódik össze más természetű alkotásokkal, hanem egy merőben más terület, a tudomány irányában is.

Ennek a megbeszélésnek, úgy gondolom, nem az a célja, hogy műfajelméleti kérdéseket tisztázzunk, de persze jó tudni, helyesebben jó volna tudni, mi az, amiről szó van. Úgy érzem, túlságosan belebonyolódtam saját metaforámba a műfajok sorrendjével s a kromatikus skálával, és egyáltalán nem járultam hozzá a világos kép kialakításához. Szeretnék tehát most a lebegésből leszállni a szerkesztőségi gyakorlat talajára, s így próbálni meg – rendkívül gyatra empirikus módszerrel – pontosabb képet nyerni a szóban forgó műfajról. Szociológiai tanulmány az, amit nálunk elsősorban a Korunk hívatott közölni, és amit valóban közöl, meglehetősen rendszerességgel. Irodalmi riport (nem esztétikai meghatározók, hanem a hasznosíthatóság miékkéntje, a hatás közvetlenségének foka szerint) az, amivel az Utunk hívatott ellátni az olvasóközönséget. E kettő között helyezkedik el valahol a szociográfiai riportázs, amit az Igaz Szó vállalt sajátos műfajául – vagy nagyon helyes, tudatos felismerés alapján, vagy az adott műfajok s az adott lapok spon-tán és öntörvényű elrendeződése következtében. Személy szerint igen helyesnek tartom, hogy mindez így alakult, s csak annyit igényelnék, hogy az érzésem szerint inkább „öntörvényűleg” előállt helyzetet emeljük a tudatos és koncepciózus munkamegosztás szintjére a jövőben.

Jómagam eddig még nem írtam semmit, ami csak távolról is szociográfiai riportnak tekinthető, mindössze olvasó-fogyasztója vagyok a szóban forgó műfajnak. Nyereségnek érzem, amit ebből az Igaz Szó lapjain olvashattam, s – félretéve a műfajelméleti kérdéseket, valamint a terminológiai bizonytalanságokat (a vita során ugyanis némelykor az elnevezések körül táncoltunk, nem sok gyakorlati haszonnal) – meg kell mondanom, hogy *azt, amit a lapban olvastam*, nem tartom divatjelenségnek, sem szervetlenül „beiktatottnak” a mai romániai magyar irodalomba, hanem igenis hagyományok folytatásának, függetlenül attól, hogy ezeket a hagyományokat meddig vezetjük vissza, csak tegnapi-tegnapelőtti riportjainkig, elbeszéléseinkig, valóságfeltáró törekvéseinkig-e, vagy pedig, mondjuk, az erdélyi emlékirat-írókig.

Hadd tegyek azonban egy kritikai észrevételt is. Elnézést kérek, hogy nem fogok sem nevekre, sem pedig címekre hivatkozni; egy jelenségről van szó, amelyet igazságtalanság volna részemről ezzel vagy amazzal a lapban megjelent riporttal illusztrálni – s ezért nem konkrétan, csak általában beszélek róla. Fenyegetőnek látom a kuriózumok keresésének a veszélyét. Távol legyen tőlem a szándék, hogy meghaladott elméleteket idézzek a tipikusságról észrevételem alátámasztására, csak arra hívom fel a figyelmet, hogy ezeken az elméleteken az irodalom gyakorlati fejlődésének nem úgy kell túllépnie, hogy egyfajta ellenkező végletbe esik. Nem azt akarom mondani, hogy az Igaz Szó eddigi szociográfiai riportjainak vagy „minek nevezzük”-jeinek írói szándékosan lendültek át a ló másik oldalára, s tudatosan keresték a kuriózumot – a kicsit, az elszigeteltet, a rendkívül sajátost. Mindössze azt akarom mondani, hogy talán nem vették észre: úgy néz ki, mintha ezt tették volna. Persze nagyon jól el tudom képzelni, hogy ennek mi az oka. Egy szociográfiai riportnak, bármennyire irodalmi műfaj is, szüksége van bizonyos „felmérési” területre, valamilyen egységre (rendszerint földrajzira), amelyet a riporter keresztül-kasul bejár mind vízszintes, mind pedig – képletes értelemben – függőleges irányban; térben, időben, művelődési rétegekben stb. Mármost, minél kisebb s körülhatárolhatóbb egy terület, annál sűrűbb bejárt útvonalakkal hálózhatja be a riporter, szerkesztőségi nyelven annál alaposabban dokumentálódhat, s minél inkább megközelíti sajátossága a kuriózumot, annál bizto-

sabb, hogy az író „érdekes” dolgokat tud kibányászni belőle. Ez a kezdet nehézségeinek (belső nehézségekről szövegek) érthető csábítása a könnyebb közeg-ellenállás vonala felé, amit még le kell győznünk.

KATONA SZABÓ ISTVÁN:

Az előttem felszólalók közül többen vitatták a szociográfia, az irodalmi szociográfia meghatározásának problémáját. Véleményem szerint ennek tisztázásához nagymértékben hozzájárulna a hazai szociográfiai hagyományok feltárása és újrafelidézése. Tudjuk, hogy a húszas-harmincas években jelentős, az ország határain túl is érdeklődést kiváltó szociográfiai mozgalmak voltak. Gusti professzor, a nemzetközi tekintélynek örvendő román szociológus munkatársai sorában magyar kutató csoport is tevékenykedett, a vegyes lakosságú erdélyi falvakban. Ismert az Erdélyi Fiatalok falukutató mozgalma, Böződi György Székely bánja című művének szociográfiai fogantatása, a Korunk íróinak szociográfiai tanulmányosorozata, a Hitel című lap falukutató felmérései, részlettanulmányok sorozata az erdélyi demográfia, a mezőgazdasági kultúra stb. kérdéseiről, Venczel József kutató munkássága, a kolozsvári egyetem diákjainak Bálványosváralján végzett gazdag anyagú gyűjtése, melynek nagy része mindmáig feldolgozatlan. Meg kell emlékeznünk a felszabadulás utáni években a Móricz Zsigmond Kollégium által kezdeményezett szociográfiai felmérésekről, melyeket az egész romániai magyar középiskolai hálózatban végeztek – mindezekről nyomtatott és írott szövegek vannak.

Szükséges volna tehát egy átfogó tanulmányban összegezni a két világháború korszakának szociográfiai irodalmát, értékelni módszereit, feltárni mindazt, ami ebből a hagyományból hasznosítható. Ez egyúttal nagy lehetőséget nyújtana az újabb kutatáshoz, írói munkához, hiszen három-négy évtizednyi távlatból lehetne felméréseket végezni, összehasonlító adatokat közölni, különösen a falu életében bekövetkezett változásokról. S nemcsak a faluról, hiszen a romániai magyar szociográfiai mozgalmak jelentős kutatási területe volt a munkásszociográfia is, melynek olyan művei születtek mint pl. Nagy István Külváros című munkája. De különösen a régi Korunk közölt számos munkásszociográfiai felmérést, olyan helyszínrajzokat, melyek a mai kutatás kiindulópontjai lehetnek.

Az Igaz Szónak elsődleges feladata lenne tehát ennek az értékes és nagyjából feltáratlan anyagnak a számbavétele, újraközlése és értékelése.

GÁLFALVI GYÖRGY:

Tanácskozásunk kétségtelen, de elszomorító eredményének tartom, hogy meggyőzően érzékelteti a szociográfiai irodalom lebegő állapotát köztudatunkban. Azzal az illúzióval készültem erre a kerekasztal-értekezletre, hogy ha nem is sikerül itt rögzítenünk, ezután legalább meghatározható koordináták között fog továbbra is lebegni. Valószínűleg ez az oka, hogy nem tudtam derülni a vitaindítón, noha sokszor egyetérték Bajor Andorral, amikor szellemi életünk divatmajmolását veszi célba. Ezúttal azonban meggyőződésem szerint

hamis premisszából indult ki, s ezért néhány találó megfigyelésén kívül – amelyekre még visszatérek –, alapvetően téves konklúzióra jutott; szórakoztató előadásával inkább zavart okozott, pedig témájának megvilágítása lett volna a feladata.

A vitaindító megállapítása szerint: „a szociográfiai riport nem a valóságos hagyományainkból születik újjá. A szociológia és a szociográfia csak egy-egy divatszó, amelyet sürgősen tartalommal akarunk megtölteni”; „fájdalmas dolog volna a szociológia és szociográfia *kultuszát* Nyugatról venni”. A szociológiára itt most nem kívánok kitérni, ezért csak jelzem: véleményem szerint a két világháború között a román és a romániai magyar szociológiai iskola egyaránt elég erős volt ahhoz, hogy amikor erre – valóságunk parancsoló szükségleteként – sor kerülhetett, ne nyugati mintára, hanem elsősorban saját hagyományaiából éledjen újjá. A szociográfiai irodalomról pedig határozottan állíthatom, hogy *kizárólag* „valóságos hagyományainkból” táplálkozik; ugyanis tudomásom szerint bármely idegen nyelvterületen egészen mást neveznek szociográfiának, mint amit mi művelni szeretnénk. Készséggel elismerve, hogy elméletemet a „szociográfiai rohamozáshoz” nem egészen saját kútfőmből merítettem, Darvas József-re kell hivatkoznom, aki egyik tanulmányában (Valóság, 1970, 3. szám) arról írt, milyen nehezen sikerül a külföldi vendégeknek megmagyaráznia, mi is az a szociográfia, mert alig van fogódzójuk annak megértéséhez, amit ez a magyar olvasó számára jelöl. Ugyanis a harmincas években, a magyar szociográfiai irodalom hőskorszakában, a fo-

Nemes László, Oltyán László, Szépréti Lilla, Sátán Margit, Böződi György, Katona Szabó István

galom lényeges értelemváltozáson ment át, és kilépve a szociológiai diszciplínák keretéből, irodalmi formába öltözött. Hogy ez milyen minőségi átcsapást jelentett, bárki meggyőződhet, ha összehasonlítja például Braun Róbert 1913-ban írt A falu lélektana című munkáját (A Hét közölte újra 1973-ban, a 47, 48, 49-es számban) mondjuk Nagy István Külváros című írásával vagy a magyarországi Nagy Lajos Kiskunhalom című könyvével –, hogy hozzáférhető forrásokra hivatkozzam. Gaál Gábor 1937-ben írt cikkében (A mai-magyar szociográfia és az irodalom. Gaál Gábor: Válogatott írások. I. kötet, 607–613.) pontosan meghatározza a különbséget: „(az egykori) szociográfia, csak közvetve *militáns*, közvetlenül csak *ismeret*, ezért minden ízében és célzatában doktrináris... Maga a szociográfus mindig hallgat, a szíve sohasem dobog, világnézete szóba sem jöhet”; de „közben a mélység megnőtt, s a tanulság felszaporodott, a szociográfia szerzője már nem tudta elhallgattatni szívét, világnézetét, s bár a szociológus eszményeit nem tagadja meg, a tudományosság köreit túllépve – az utolsó óra igézete ez! – magasabb lépcsőkre hág fel, valahova a népmegmentő mellé...” Illyés Gyula a szociográfiát „új, a naturalizmust lélekkel és világszemlélettel frissítő irányzatnak” nevezi.

A romániai magyar irodalomban olyan maradandó szociográfiai művek születtek, mint Nagy István Külváros című remeke és Bözödi György Székely bánja című könyve; ezenkívül egész sor szociográfiai riport, amelyek a korabeli folyóiratokban, elsősorban a Korunkban és az Erdélyi Fiatalok hasábjain várják, hogy újra az olvasók elé bocsássuk őket. Véleményem szerint legalább annyira érdekes lenne egy ilyen válogatást kiadni, mint a különböző folyóiratok költészeti antológiáját közzétenni. S ha erre hamarabb kerül sor, talán eleve fölösleges lett volna annyi szót vesztegetni arra, hogy milyen hagyományt próbálnak folytatni a szociográfiai írások, amelyeknek az Igaz Szó helyet adott és születésüket szerkesztői megrendeléssel-biztatással sürgette.

Egyébként hálás vagyok Beke Györgynek, aki felszólalásában méltatta az Ifjúmunkás szerepét abban, hogy a valóságfeltáró riport újra becsületet szerzett magának az olvasók előtt. Megkérem Bajor Andort, hogy nyilvánvaló elfogultságom ellenére – eskü alatt – fogadja el tanúskodásomat: az Ifjúmunkás és az Igaz Szó ilyen jellegű írásai nem a valóságirodalom nyugatról – hozzánk egyébként is megkésve – érkezett kultusza hatására születtek; a hatvanas években, különösen a IX. kongresszus után jobban kitapintható társadalmi megrendelés következményeként kapott az addiginál nagyobb teret elemi szükségletünk: az igazmondás. Ezért érzem sértőnek Bajor Andor megállapítását, miszerint a divat hatására a lakkozó vívmányriportot neveztük ki szociográfiai riportnak. Hiszen a Beke György által említett vitában éppen a lakkozás ellen szálltunk síkra! Ilyen hamar megtagadtuk volna eszményeinket? Sovány vigasz, hogy a vitaindító később önmagának mond ellent, amikor elismeri, hogy „az írásokat áthatja az írástudói becsület”. Nos, meggyőződésem, hogy ezt az írástudói becsületet nem idegen mintákból, hanem népben, nemzetiségben gondolkozó, ennek sorsát vállaló, és valló eleinktől és idősebb író-társainktól tanultuk.

Egyetlen írás sem lesz jobb attól, ha másnak nevezzük, mint ami. Valóban lehet – és kellett volna – vitatkoznunk arról, hogy szociográfiai jellegűek-e azok az írások, amelyeket az utóbbi években az Igaz Szó riport, vagy – néhány esetben – *szociográfiai riport* megjelöléssel közölt. Szándékunk szerint éppen ez lett volna kerekasztal-értekezletünk egyik legfontosabb feladata. A nehézségekkel tisztában vagyok: még azok is, akik a szociográfia helyét az irodalom rendszerében keresik – ezen belül más-más irányban vélik felfedezni. Féja Géza például önálló műfajnak tartja, és ősképét Kölcsey Ferenc A szatmári adózó nép állapotáról című művében jelöli meg. Illyés Gyula

irányzatnak, Gaál Gábor műformának nevezi. Székelyhídi Ágoston, aki tudományos igénnyel foglalkozik a szociográfia elméletével, számomra meggyőző érvekkel bizonyítja, hogy ábrázolási módszer, amely elsősorban a riportban, de ezenkívül szinte valamennyi ábrázoló műfajban jelentkezik: kiválasztó és rendező szerepe témájának megközelítésében, az összefüggések körülhatárolásában, az egyedi és általános viszonyának kialakításában érvényesül.

Annyira azonban nem lehetünk bizonytalanok, hogy ne következtessünk a szociográfiai riport néhány jellegzetességére. Az írói alapállás felől közelítve, a társadalom önismeretének a szolgálatát és a társadalmi cselekvés sürgetését említeném. Témájaként egy szűkebb vagy tágabb közösség életének lényegbevágó problémáit választja. Módszere a közvetlen élmény, az oknyomozó, tényfeltáró következtetesség. Stílusában úgy egyesíti a tárgyiasítást a fogalmisággal, hogy jelenséget és lényegét markolhasson egybe. Egyszerre ábrázolja az egyedit és az általánost – alapvető sajátossága tehát az esztétikum körébe vonja. Külön kiemelném a történelmi látás fontosságát: nyilvánvaló, hogy egy közösség jelenét csak akkor érthetjük meg, ha múltjával is tisztában vagyunk. Mint ahogy jövőjére is csak így következtethetünk. Mert meggyőződésem, hogy a szociográfiai riportnak a jövőkutatáshoz is köze van.

Ha ezeket a szempontokat figyelembe véve vizsgáljuk meg az Igaz Szó riportjait, bizony egy részük kihull a rostán. De amelyek fentmaradnak, azokra valóban érdemes volt odafigyelni. Elsősorban Beke György és Herédi Gusztáv írásaira gondolok, még akkor is, ha Beke egyszerűen csak riportoknak nevezi munkáit, Herédi pedig fontosabbnak tartja más jellegű írásait. Úgy érzem, mindketten eddigi pályájuk legjobb műveit közölték az Igaz Szóban az utóbbi évek során. De a fiatalabbak közül is néhányan – inkább ösztönösen, mint tudatosan – ráéreztek a szociográfia eszközeire.

Elevenbe vág viszont Bajor Andor (milyen kár, hogy vitaindítójában nem az elemzést választotta), amikor egyes írások vontatottságára és az egységes művészi kép hiányára figyelmeztet. Ennek okát jórészt a módszerbeli bizonytalankodásban látom. A nem eléggé szuverén módon rendszerezett és kiérlelt anyag kapkodáshoz vezet, s ebben a kapkodásban elsikkad az indulat, lehetlenné válik a szuggesztív beszéd. A Bajor által adott körkép itt pontos: ilyenkor úgy tűnik, hogy csak egy üveg sörre megy a játék. Már pedig nehéz úgy mások érdeklődésére is számot tartó művet írni, ha a szerző képtelen meggyőzni az olvasót mondanivalója fontosságáról. Azonban éppen olyan félrevezetőnek tartom a szociográfiai riport lehetőségeire a gyengébb alkotások alapján következtetni, mintha egy író értékelésénél nem a legjobb műveit, hanem zsenyéit vennénk figyelembe.

Ezúttal nem térek ki – más alkalommal éppen elégszer felpanaszoltam – azokra a nehézségekre, amelyekbe az anyaggyűjtés során és később is beleütközünk. Csupán ezt hangsúlyoznám: nagyon kell ügyelnie a szociográfusnak, amikor a hamis tilalomfákat megkerüli, nehogy egészen máshol bukkanjon fel, mint ahova elérni szándékozott. Mert a szociográfiai irodalom, amikor hangsúlyozottan a társadalmi önismeretet akarja szolgálni, közvetlen politikai-közéleti szerepet vállal magára. Éppen ezért felelőssége is nagyobb, hiszen hamis tükröt tarthat a társadalom elé.

Szerettem volna, ha kerekasztal-értekezletünkön kevesebb szó esik a divatról és több a szociográfiai irodalom valós problémáiról. A vele szemben táplált előítéletekről is, melyek – csakúgy, mint az iránta megnyilvánuló közömbösség – genezisének, eszköztárának, lehetőségeinek felületes ismeretéből fakadnak. Ezen a megbeszélésen olykor úgy tűnt, hogy mi – akik műveljük, vagy művelni szeretnénk – sem tudjuk egészen pontosan, mihez kezdenénk vele.

OLTYÁN LÁSZLÓ:

A felvetett kérdés lényegét így határoznám meg: a szociográfia mint műfaj, az igazi író tollán maradandó alkotást eredményez, mások kezében az összegyűjtött anyag statisztikává, számhalmazzá egyszerűsödik. Tehát, amint „változó” az író tehetsége, temperamentuma, ugyanúgy változó gyakorlatilag a szociográfia tartalma is. A szociográfiát különbözőképpen „beszéljük” és értelmezzük ma, attól függően, hogy ki milyen tevékenységi területen dolgozik. És itt mindjárt kapcsolódnék Herédi Gusztáv kijelentéséhez, miszerint csak a „balek” írók vállalják a dolog „nehezét”, azaz a szociográfiát... Való igaz, merőben más a társadalom egyes jelenségeit csak szép írói módszerekkel ábrázolni, fölhasználva a fikció kimeríthetetlen lehetőségeit, és megint más az, amikor a dolgokat néven kell neveznünk. Például, könnyen sajtóper lehet egy olyan írásból, amely pontról pontra bebizonyítja, hogy X igazgató vezetése alatt, mondjuk huszonnégy jó szakember ment el a vállalatától, a termelés visszaesett, és több száz darab villanymotor tűnt el a készáru raktárból. Ezzel szemben, ha az említett esetet regényben írom meg, nem eshet bántódásom, még akkor sem, ha ujjal mutatnak az illetőre: ő róla szól a könyvem. Semmivel sem bizonyítható, hogy éppen X igazgatóról írtam, a név fiktív... Persze, a regényben több lehetőségem van mindent a legapróbb részletekig kibontani, jobban az igazgató homloka mögé látni. Ám tapasztalatom szerint ma az emberek valahogyan nagyobb érdeklődéssel figyelnek föl az olyan írásra, amely X igazgatót kiemeli a tömegeből és lehúzza a leplet róla, akár a szoborról a lepedőt... Ha ezt az oldalát vesszük a dolognak, Herédi Gusztávnak tökéletesen igaza van! Csak a „balek” író keveredik botrányba.

Nem merném, és nincs is szándékomban a regényírókat és általában a „hagyományos” módszerekkel dolgozó írókat szerepükben kicsinyíteni, hiszen a nagy mű mindig nagy marad! De „álomba” merült olvasót gyorsan ható írásokkal kell a problémákra ébresztenünk. Ám ebben a rendkívül nehéz munkában csak a legjobb, legkiforrottabb íróink segíthetnek. Éppen azért, hogy a szociográfia ne laposodjon el a számok és adatok súlya alatt. Tehát elsősorban legtehetségesebb íróinkat kellene fölkeríteni egy csöpp „túlórázásra”, hogy az olvasóhoz vezető útról eltakarítsák azt a romot, azt a hegyet, ami végül is a könyvüzletek polcaira is nehezedik... Nem mondom, sok új kísérletet láttunk irodalmi lapjainkban a kifejező „szerszámok” kovácsolására. Ám az üllő és a kalapács kicifrázott hangja csak akkor „érték”, ha közben valami hasznos, érthető és fölhasználható dolgot kovácsolunk.

NEMES LÁSZLÓ:

Ha egy Bihar megyei falu gyerekeinek heti étrendje szociográfiai téma – és nyilván az –, akkor százszor inkább szociográfiai téma, hogy teszem azt, egy marosvásárhelyi üzemben hogyan jutnak a megfelelő helyre és válnak valósággá a szerszámlakatosok újító gondolatai. Ez ugyanis közvetlenül érinti mindnyájunk életszínvonalát.

Rendkívül érdekesnek és hasznosnak tartanék egy üzemre mint közösségre vonatkozó felmérést, szociográfiai feltárást, amely a gyáron belül kialakult kapcsolatokat, az emberi viszonyokat kibogozná.

Elekes Ferenc, Vári Attila, Kuti Márta, Panek Zoltán, Bálint András, Farkas Árpád, Nagy Béla, Lukács János, Cseke Péter

Lehet, hogy egy 180 lakosú, világtól elzárt hegyi település társadalmi felépítése, lakosainak életmódja nagyon izgalmas szociológiai, szociográfiai téma, de gondoljuk meg, hányan élnek manapság ilyen településeken... Azt hiszem, egyesek még ma is a falusiakra gondolnak, ha a „nép” szót hallják. Pedig a nép jelentős része ma városon él, üzemben dolgozik, tömbházakban lakik. S ki az az író-szociográfus, aki ezzel a tömeggel foglalkozik?

Pedig még egy szempontból is érdekes lenne az üzem. Az a népi képzelőerő, alkotókészség, amely a múltban népművészetünk csodálatos darabjait létrehozta, ma nemkevésbé csodálatos (sőt, számomra még nagyszerűbb) technikai bravúrokra képes. Olykor meglepően szellemes műszaki megoldások születnek üzeminkben. A kapufaragókat, a korondi fazekasokat, a varrottas-készítőket mindegyre felfedezi valaki. Csodáljuk, dicsérjük, agyon „szociografáljuk” őket. Mi lesz a szerszámlakatosokkal, autódarusokkal, esztergályosokkal, újítókkal? Az ő munkájuk, s így életük, létük nemcsak fontosabb mindnyájunk számára, de merem állítani, hogy sokkal érdekesebb is.

ELEKES FERENC:

A múltkorjában, – mint különben mindig, ha valami fontosat szeretnék megtudni a világ folyásáról –, hazamentem a falumba. Az utca népe éppott állt a havas úton, valami gyűlésből jöttek, s úgy láttam, egy-két szóval

még elvégzik az utolsó simításokat a gyűlésborzolta hangulatukon, mielőtt végképp szétszélednének. Ilyenkor legjobb, ha elhalasztja az ember az egészségük felőli érdeklődést és elvegyül a beszélgetésben. Én úgy vegyültem el, hogy föltettem egy természetes kérdést: – Mit intéztek el abban a gyülekezetben? – Abban nem sokat – mondta valaki –, mert ezen a gyűlésen nem az volt a fontos, hogy valamit elintézzünk, hanem inkább az, hogy szépen legyen levezetve.

Ez a kerek és találó válasz jut most eszembe, ha egyes riportjainkra, vagy az újabb szociográfiákra gondolok. Néha az a gyanúm, ezeket a társadalomrajzokat nem is azért írják, hogy valami fontosat kiderítsenek a társadalom életéről, hanem, hogy kipróbálják, alkalmazzák a legújabb fölmérési módszereket. Úgy veszem észre, a legkülönbébbébb teszt-módszerek és technikai eljárások alkalmazása némely szerző számára fontosabb, mint a kiderítenivaló társadalmi állapotok.

Meglehet, hogy mindez nem vonatkozik az Igaz Szóban megjelent társadalomrajzokra, vagy legalábbis nem mindenikre vonatkozik, mégis, mint jelenséget említem meg. A jelek szerint ugyanis a tesztek korszakát éljük, a módszereket, eljárásokat, és féltő, hogy sok szerzőt a társadalom hogyléte helyett maga a kutatási mód érdekli.

GÚZS IMRE:

Először is hadd mondjam el, minden különösebb udvariaskodási gesztus kerülésével, hogy nagyra értékelem az Igaz Szónak ezt a kezdeményezését, s olyan példát látok benne, amire feltétlen érdemes odafigyelni, s amit nem szabad félúton elbotlasztani. Ehhez viszont az kellene, hogy valamennyi hazai magyar sajtószervünk támogassa ezt az ügyet, hiszen meg vagyok győződve, hogy kollektív hasznot, kollektív célt óhajt szolgálni az Igaz Szó. Az Igaz Szó, hogy úgy mondjam, megadta a hangot, s jogos most valamennyiünk elvárása: úgy figyeljünk erre a hangra, hogy abból önmagunkat és közös dolgainkat továbbépítő tanulság teremjen.

Úgy érzem, a szerkesztőség nem azért szervezte ezt a kerekasztal-értekezletet, hogy elméleti síkra vigye az említett műfajok kérdését, hogy definíciókat szövegezzon; a szerkesztőség, ha jól értem, azt szeretné, ha arra találnánk közösen választ, hogy milyen sajátos problémákat vet fel az írás, a riport-írás gyakorlata? Hiszen végső soron az írás értékét, vagy ha úgy tetszik, társadalmi hasznosságát, nem az határozza meg, hogy milyen műfaj keretei közé szorítjuk mondanivalónkat. Az írás rangját az író őszintesége, az írói melléállás adja és hordozza, az, hogy mit lát meg az író vagy a riportter társadalmi, nemzetiségi és emberi problémáinkból, s azt milyen művészi eszközökkel tudja láttatni, hogyan tudja az általa látottakra a közvélemény figyelmét irányítani.

Nem szerettem soha azt a tollforgatót, aki a meghökkentést tekinti legfontosabb céljának. Más szóval: nem szeretem a fekete szemüveges szemléletet. Azt a gyakorlatot, aminek eredménye az olyan írás vagy riport, amelyik legyint minden eredményre, amelyik eltúlozza a ferdeségeket. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy ne lássuk meg azt, ami gáncsol, ami visszahúz, vagy ami jobb sorsra érdemes képességeket sorvaszt el; meg kell látnunk, meg kell láttatnunk, de nem mindegy, hogyan. A hogyan kérdése, minden

műfaji fogalomtól függetlenül, az író, újságíró becsületességétől, tisztességétől függ. Attól, hogy bátorságát milyen ügy érdekében mutogatja. Azt hiszem, az előttünk járók – gondolok itt Beke Györgyre és Herédi Gusztávra – éppen elég példát szolgáltatnak ahhoz, hogyan kell tollal építeni. Nem hiszem, hogy bárkinek eszébe jutna megkérdőjelezni írói bátorságukat. Azért hangsúlyozom ezt, mert egyesek igen-igen hajlanak arra a véleményre, hogy igazán jó riport csak az lehet, aminek olvasása közben így szisszen fel az olvasó: nahát, hogy mik vannak!!! Hát tulajdonképpen mik vannak? Ezt könnyű elősorolni, azt viszont már nehezebb megválaszolni, hogy miért vannak ezek az olvasót felszisszenésre készítő dolgok. Merthát vannak ilyenek is. De nemcsak ilyenek vannak! Soha és semmilyen körülmények között nem szabad megfélemlenie a riportert arról, hogy kit szolgál, minek vagy kiknek az érdekében hadakozik, s érdemes-e továbbgondolni, továbbvinni az ügyet, amiért kiáll. A jó riport mellett nemcsak lelkét melegítheti meg az ember; a jó riport ösztönöz, jobbit és előre mutat. Az Igaz Szó és A Hét nem egy ilyen riportnak adott már helyet...

CSEKE PÉTER:

Jó riportokat szeretnék írni mindenekelőtt. Nem becsvágyból, közlési vágyból, hanem azért, mert úgy érzem: nagyon felgyűltek az elintézésre váró dolgok körülöttem. És eddig talán a riporttal tudtam törleszteni belőlük a legtöbbet. Tehát csakis így tehetem fel a kérdést: elősegíti-e mai megbeszélésünk azt, hogy – a riportírás elméleti, módszertani és gyakorlati kérdéseinek a tisztázása után – eredményesebben birkózhassunk meg a valóság hiteles tükrözésével. Azt hiszem, már azzal, hogy fórumuk nyílt ezeknek a kérdéseknek – kimondtunk valamit. Kimondatlanul – pusztán jelenlétünkkel – is megfogalmaztuk azt, hogy a riportírás nem némely szerkesztőség és néhány riportert magánügye. Mindannyiunknak, kik e társadalom kimunkálásán fáradozunk, közünk van hozzá. Akkor is, amikor a mellébeszélésért bosszankodunk, s akkor is, amikor – szerencsésebb esetekben – lényegretörését ünnepejjük magunkban. Lévé, hogy a riport – többek közt – a társadalom jó közérzetét szolgálja. De néha elborítanak a rossz riportok. Ilyenkor valakik megfélemlenek arról, hogy ez a műfaj a társadalom önellenőrzésének egyik leghasználhatóbb eszköze. De csak akkor válhat azzá, ha azt túzi ki célul, hogy feltárja: a meghirdetett eszmék miként válnak valósággá; ha létünk valóságos kérdéseire irányítja mindig a figyelmet, mégpedig olyanformán, hogy a leheletest és a létezőt állandóan szemmel tartja; ha nem úgy veri fel a port, hogy a tisztán látók szemét is megtöltse, de sziklákat robbant és alagutakat is fúr az út járhatóvá tétele érdekében, s teszi ezt azért, hogy a változó körülmények közepette is az utas célhoz érjen...

Sokan eljöttek erre a megbeszélésre, és többen hiányoznak innen. Legfőbbképpen azok, akikért a riportokat írjuk. Az Igaz Szó olvasóira gondolok, egész pontosan azokra, akik elsősorban izgalmas riportjaiért veszik vagy rendelik meg ezt a folyóiratot. Lényegbevágónak tekintem: ha már nem lehetnek jelen fizikai valójukban, legalább idézzük meg őket. Mert az olvasó éppoly riportformáló tényező, mint maga a riportert, és az a társadalmi valóság, mely impulzusaival állandóan reagálásra készíti mind az olvasót, mind pedig a riportert. Nem tudom biztosan, csak sejtem, hogy az Igaz Szó iránt megnöve-

kedett érdeklődés nem kis mértékben összefügghet azzal a ténnyel, hogy a szerkesztőség 1969-cel kezdődően – és főleg 1971 óta – állandóan helyet ad a közvetlenül ható, valóságfeltáró irodalomnak is. Erre utal például a vargasi reakció arra a hírre, hogy a januári számban ők is „benne lesznek”: rögtön húsz példányt rendeltek belőle. Persze tudom, hogy nem marad meg mind a húsz előfizető. De legalább alkalmuk adódott, hogy felfedezzék maguknak ezt a lapot. Hogy megtudják: van *értük* is szót emelő irodalom. Megdöbbenve tapasztaltam, hogy a mi viszonyaink közt rendkívül magas példányszám és a többszöri újrakiadás ellenére sem ismerik még eléggé Sütő András – sorskérdéseinket görgető – könyvét; épp azok nem hajolnak az Anyám könnyű álmot ígér fölé, akik folyton arra vágnak, hogy bár nekik is lenne egy Sütő Andrásuk.

Fontos, hogy jó riportokat írjunk. Még fontosabb, hogy ezeket közöljük is. De a leglényegesebb az, hogy használni is tudjunk velük. Szerintem a műfajelméleti tisztázásoknak és a riport rangja körüli vitáknak is csak úgy van értelmük, ha így még használhatóbbá tudjuk tenni magát a műfajt. Mert az igazság az, hogy elemezhetjük a legmodernebb szempontok alapján – magam is megpróbáltam felvázolni s a gyakorlatban alkalmazni a riportelemzés elméleti és módszertani kérdéseit a Korunkban –, ettől még nem fogja visszanyerni a rangját. Csak akkor, ha már kiállta a valósággal való szembeállítás próbáját. Ennek függvényében kell ugyanis beszélnünk a riporteri eszközök hatékonyságáról, s a riporternekről arról a képességéről, hogy a folyton változó valóság feltárásához meg tudja-e találni, illetve meg tudja-e újítani eszközeit. S mennyire használható formában tudja felismeréseit megfogalmazni.

Nemrégiben egy baráti vita alkalmával ugyancsak szorongatott helyzetbe kerültem, lévén, hogy arra kellett feleletet adnom: miért épp egy ilyen előnytelen műfajjal próbálkozom, amikor mindenik más sokkal jobban segíthetné indulásomat?! Hát nem veszem észre, hogy mennyire kompromittáltak, s hogy mennyire rontják egyesek ma is a hitelét? Nem érzékelem, vagy pedig nem akarom tudomásul venni a műfaj korlátait? Miért akarok én gúzsba kötve táncolni, amikor más táncot is választhatnék? Aki riportokkal indul, szóljt a figyelmeztetés, egész életében azt kell hogy bizonygassa: egyébhez is ért. Másnak viszont elnézik a gyenge riportjait is. Sehogy sem tudtam vita-feleimet meggyőzni, hogy nekem nem ilyen vagy olyan irodalmi rang kivívása a célom, hanem bizonyos dolgok kimondása, érzékeltetése; olyan igazságok megfogalmazása vagy sugallása, amelyekkel – hitem szerint – a leginkább használni tudok. Hát tehetek én arról, hogy élményeim, felismeréseim riportba csapódnak ki vagy esetleg valamilyen más műfaj segíti életre őket? Különben is saját magáról mondja ki a leghamarább az ítéletet a riportter, jóval azelőtt, hogy még mások is megnyilatkozhatnának róla. Saját fölöslegességét bizonyítja, ha nem lát bele eléggé mélyen annak a közösségnek a sorsába, amelyből vétetett, s amelynek tájékoztatására felkészületlenül és felelőtlenül vállalkozott. Végül Sartre-ral vágtam ki magam, aki a riportról azt írta, hogy adott esetben a műfajok legfontosabbjává léphet elő (Mi az irodalom?). Mivel a dolgok jelentésének intuitív, gyors megragadását feltételezi, a jelentések egyes csoportosítását annak érdekében, hogy az olvasó elé azonnal megfejtendő szintetikus képet tárjon. Fordítsuk meg tehát a kérdés irányát: vajon mindazok, akik ma nálunk riportot írnak, rendelkeznek e műfaj műveléséhez nélkülözhetetlen képességekkel?

A regényíró azt mondja, hogy ő jobban szereti ábrázolni azt a világot, amelyet saját igazságérzete szerint alakíthat. Mert érzése szerint azzal használhat leginkább, ha újjáteremti a valóságot, felmutatja a törvényszerűt, az

örök érvényűt a velünk történt dolgokban, és az élet új formáinak az előkészítésében segédkezik. Csakhogy a történelmünk, a sorsunk sosem épp úgy alakul, ahogy az előzmények alapján logikusan következnek; kényszerű vagy szükségszerű kitérőkkel jutunk előbbre, a megtervezett jövő felé. Tehát nem „bízhatjuk magunk egészen a bennünk készülő eszményi világra: a lehetségest mindig szembesítenünk kell a valósággal. Nem elég csak kicsapni az elveket az általánosság mezejére, valósághoz közelebb kell megnéznünk, éreznünk, hogy azok vajon mit művelnek. Egy eszme, egy igazság nem győz csupán önerejéből, pusztán létezésénél fogva. Csak akkor válik sorsformálónak, ha felismerik és érvényt is tudnak szerezni neki.

A riport és az igazság ikertestvérek.

Nyugodtan elmondhatjuk, hogy ez a műfaj – legjobb művelői kezén legalábbis – mindig az igazság feltárásának és érvényre juttatásának eszköze volt. De azt is nagyon jól tudjuk, hogy a mindenkori riporttermés sorsa attól függ: a társadalomnak mekkora szüksége van a riporteri eszközökkel megfogalmazható igazságokra. Mert ha hosszabb távlatban vizsgáljuk a műfaj változásait, épp az a legszembetűnőbb, hogy bizonyos időszakokban mennyire nem tölti be társadalmi rendeltetését. A riportot riporteri személyisége, lényeglátása szentesíti. De az, hogy egy adott korban maga a műfaj miként hat, nagy mértékben függ a társadalmi elvárásoknak hangot adó intézményektől, az olvasói igény és a riporteri koncepció közé ékelődő szerkesztőségektől.

Mint már jeleztem, az olvasónak állandóan reagálnia kell azokra az ingerekre, amelyek mindennapos munkája során, a társadalmi valóságban érhetik. Állandóan döntési szituációba kerül. S az összefüggések ismerete nélkül nem juthat el a helyes társadalmi cselekvés gondolatáig. Ezért lehet szövegsége a mai kor egyre bonyolultabbá váló viszonyaiban, illetve viszonylatrendszerében épp a riporteri, aki vagy megismeri (tudományos módszerekkel), vagy felismeri (intuitív úton) a megkövült tények összefüggéseit, a mindennapi jelenségek lényegi mozgatórugóit. A vérbeli riporteri ugyanis, aki művésze a lényeglátásnak, nemcsak szavakat, és mondatokat rak egymás mellé, hanem összefüggéseket feltáró, beszédes tényeket; úgy, hogy az olvasót a maga igazáról meggyőzze, öntudatra ébressze és cselekvésre készítse. A körülmények megváltoztatása és saját sorsa irányítása érdekében. De vigyázat, a riport csak összefüggések nyalábja, és nem maga a tükrözött és általánosított valóság. Hanem eleve egy meghatározott nézőpontnak, a riporteri koncepciónak a kisugárzása a tényekre. (Ezért van nagyobb hitele annak a riportnak, amelyben a riporteri szavainak háttérként egy egész élet példamutató magatartása áll.) Mert mindig kérdéses, hogy ez a koncepció mennyire tudja átvilágítani a tényeket, s ha igen, akkor mit láttat meg bennük. Hamis látásmód rabságában ugyanis nem született olyan riport, amely a valóság jobb megismerését és az igazság érvényességét szolgálná. A sematizmus éveiben épp azzal járatták le ezt a műfajt, hogy művelői rózsaszínű szemüvegen át láttatták a valóságot. Ám nemcsak az volt a baj, hogy az önmagukban szűrte tények hamis megvilágításának optikájával torzítottak, de nem korrigálták a megromlott látási viszonyokat sem. S ha egyszer a riporteri nem tudta eligazítani az olvasót a megváltozott valóság szövevényeiben, akkor hogyan lehetett volna képes arra, hogy igazáról meggyőzzön, állásfoglalásra és cselekvésre készítessen?

Ezért tettem szóvá mindjárt az elején: akkor végezhetnénk valóban hasznos munkát, ha szemtől szemben ülnénk az olvasóval is.

Mert a riport rangját csakis mi adhatjuk meg: igazmondásunkkal és tolunk erejével, s ha magunk mellett érezzük, szövetségesünké tesszük az olvasót is. Örvedetes, hogy az Igaz Szó ilyen nagy figyelmet szentel ennek a

műfajnak. Hogy úgyszólván „intézményesítette” az íróknak a valósággal való kapcsolatát. Ez teszi indokolttá a következőt is: vezesse be riportjainak egybevetését a valósággal. A riportok történéseinek színhelyén tartson találkozót az olvasókkal, s a lap érdekében kamatoztassa azokat az erőket, amelyek az irodalom visszahatásaként szabadulnak fel a legtávolabb eső faluban éppúgy, mint egy nagyüzem munkásai között.

Nagyon tanulságos lehetne.

1972 őszén magam is ott voltam a Gyimesekben, amikor Beke György riportjait vetették egybe a valósággal – saját sorsukkal tehát – a gyimesi csángó olvasók. Mondanom sem kell, hogy az egészet éppen az avatta eseményé, az tette bensőségesé, hogy Beke riportjai a szóban forgó próbát valóban kiállták. Aki ismeri a csángókat, az jól tudja, hogy idegen előtt milyen nehezen nyílik meg a szívük, a lelkük. Homoródszentmártonba, Gyergyóremetére és Csíkszeredába is hívták azokban a napokban Bekét, de sehol sem forrósodott úgy át a hangulat, mint épp a Gyimesekben. Nem véletlenül. Mindig így van ez, ha a riporterben közülük valóra ismernek, ha közülük valótól hozzájuk tér meg a szó. Ha a felszólalásokban nem is fogalmazódott volna meg, akkor is kiérezhettem volna a hangulatból, leolvashattam volna a tekintetekből: Beke otthon van ezen a tájon – és még mennyi helyen! A felszólalások közül számomra ma is az a legizgalmasabb, amit a hetvenen túli T. Péter László, az 1934-es gyimesi felkelés részvevője mondott: „Kétszer is elolvastam ezt a könyvet, s legalább tizenöt embernek odakölcsönöztem. Keveset mondanék róla azzal, hogy: nagyon szeretem. Ha nem jöttek volna ide, akkor most üzennem kellene Beke Györgynek: a mai ember nemcsak múltját, emberi és szellemi értékeit akarja megismerni, a jelent is tisztában szeretné látni.”

Rendre szóba került minden. Főleg az, hogy a riportok megjelenése óta mi mozdult és mi maradt változatlan. Felszólalt a Gyimesi krónika másik riportalánya, Albert András csíkszeredai pártmunkás – ő is átjött velünk a Szerházra, az övéi közé –, és arról beszélt, hogy mennyire megváltozik itt az élet, ha felépülnek az ide tervezett üzemek. Akkor majd nem kell Felsőlokról közel ezer fiatalnak ingáznia. Megélhetésük otthon is biztosítva lesz. És ha Középlok várossá női ki magát, ez nem csak az életmódjukra hat ki, de szellemi fejlődésüket is elősegíti.